

The Relationship of the Semitic and Egyptian Verbal Systems by T. W. Thacker, Oxford 1954 (At the Clarendon Press), str. XXVI, 341.

Poslije teksta predgovora (str. V—VI) i sadržaja (VII—XII) u knjizi je donesen spisak kratica za djela obimne upotrijebljene literature (XIII—XIX). U uvodu (XXI—XXVI) se postavljaju osnovni problemi, kojima se autor bavio u ovom djelu. Između ostalog, autor ističe da još nije rečena posljednja riječ u vezi s pitanjem srodnosti semitskih i hamitskih jezika, te staroegipatskog jezika. Semitski i egipatski glagolski sistemi, čiji uzajamni odnos upravo ispituje pisac ovog djela, imaju mnogo zajedničkog, ali postoje, međutim, i značajne razlike među njima. O uzrocima takvog stanja autor je dao svoj odgovor na kraju svog djela.

S obzirom na posebnu strukturu egipatskog hijeroglifskog pisma (u kome se kao i u semitskom bilježe uglavnom samo konsonanti), autor u prvom dijelu svoga rada, sa ciljem da bar djelimično olakša upoređivanje egipatskog i semitskog verbalnog sistema, pokušava da riješi izvjesne probleme vokalizacije egipatskih glagolskih oblika na temelju ispitivanja nepravilnih glagola, a naročito na osnovu ponašanja tzv. slabih konsonanata (w, y) u tim oblicima, navodeći i semitske paralele, gdje mu se to činilo korisno. O ovom pitanju je govorio na str. 1—79.

Drugi i glavni dio rada (str. 80—335) posvećen je komparativnim studijama. Obradujući pojedine verbalne forme, autor ovog rada prvo iznosi semitske

oblike, zatim svaki put zasebno odgovarajuće egipatske oblike, ispitujući kod svakog od njih njihove morfološke osobine, sintaktičku upotrebu, porijeklo i njihov historijski razvoj. Poslije tih odvojenih izlaganja (kod svakog oblika posebno) prelazi na upoređivanje odgovarajućih semitskih i egipatskih formi. Sveviši uzete oblike glavnih semitskih dijalekata (akadskog, aramejskog, hebrejskog, klasičnog arapskog i etiopskog) na prasemitske zajedničke hipotetične oblike, kojima nasuprot stavlja oblike iz starog, a gdje oni nisu poznati iz srednjeegipatskog perioda, a ponegdje i koptske — autor međusobno upoređuje sljedeće osnovne glagolske oblike i to najprije one promjenljive:

1) semitski permansiv-perfekt (prasemitski osnovni oblik je qatāla) sa egipatskim tzv. starim perfektivom; 2) od nepromjenljivih oblika upoređuje: semitski infinitiv apsolutni (prasemitski oblik je qatāl) sa egipatskim tzv. drugim infinitivom i njegovim derivativima (u arapskom je ostatak ovog oblika nepromjenljivo qatāli u imperativnoj upotrebi). Navedene oblike autor naziva »oblicima opće upotrebe« (forms of universal application), jer su se oni, po njegovom mišljenju, mogli upotrebljavati kao glagol, glagolska imenica, pa čak i kao adverb. Kad su bili upotrebljavani kao glagol, nisu bili ograničeni u pogledu načina, stanja, aspekta ili vremena.

Potom se govori o tzv. »primarnim finitnim oblicima ograničene upotrebe«, među kojima upoređuje a) semitski sa egipatskim imperativom (prasemitski oblik q t l), b) semitsku preformativ-

nu konjugaciju koju izvodi iz sljedeća tri osnovna oblika: 1 yaqáttal, 2 yáqtul 3 yaqtúl (kasnije yáqtul), a iz kojih su se kasnije razvili oblici: akadski prezent i zapadnosemitski imperfekt; akadski preterit i zapadnosemitsko yáqtul u preteritskoj upotrebi i konačno akadski i zapadnosemitski jusiv uključivši tu i etiopski »subjunktiv« (sa egipatskim tzv. sdm.f oblicima).

Zatim se upoređuju semitski intenzivni glagolska oblici (Energic Forms) s određenim odgovarajućim egipatskim oblicima koji se (kako semitski tako i egipatski) upotrebljavaju u glavnim rečenicama.

Od »sekundarnih finitnih oblika upotrebljivanih u zavisnim rečenicama« upoređuju se akadski i arapski konjunktiv sa odgovarajućim egipatskim tzv. »relativnim oblicima«.

Zatim se govori o glagolskim imenskim oblicima i to prvo o supstantivima tj. semitskom i egipatskom infinitivu, a potom o adjektivima tj. o semitskim i egipatskim participima.

Poslije toga slijedi poglavlje u kome se iznosi način izražavanja pasiva u semitskom i egipatskom s kratkim upoređenjem.

U posljednjem poglavlju knjige autor daje pregled pređenih osnovnih oblika glagola, i to opet odvojeno za semitski i za egipatski verbalni sistem, dajući pri tom ono što je osnovno o njihovu sastavu, porijeklu i razvoju, i ponovo ih poređivši međusobno. Na kraju iznosi svoje mišljenje o uzajamnom odnosu tih dvaju glagolskih sistema. S obzirom na karakteristične trokonsonantske apstraktne korijene na obje strane, na identičnost izvjesnih najstarijih oblika, te sličan razvoj drugih formi, a na određene razlike u kasnijem razvojnom periodu, — zaključuje da je semitski i egipatski glagolski sistem ogranak jednog te istog sistema, tako da su se rano odvojili jedan od drugog i to u doba nepotpunog jezičnog razvitka, te zatim nastavili dalji razvoj, idući svaki svojim zasebnim putem.

U dodatku na kraju knjige (str. 336—341) daje se pregled pojave protetskog »i« u djelu: Sethe, Pyramidentexte.

Upozorili bismo na dvije značajnije greške (štamparske?), i to na str. 184, — red 7 odozdo stoji: yaqqátul, a treba da bude: yaqáttul, i na str. 186, na tabeli, prvi stupac slijeva, napisano je: yaqqátal, mjesto ispravnog yaqáttal.

Djelo se ističe svojom veoma metodički raspoređenom i izloženom gradom, te izvanredno jasnim i jezgrovitim načinom izlaganja.

Kako nas je više interesiralo pitanje semitskih jezika, to smo nešto potpunije istakli tu stranu, iako je ovo djelo posvećeno pretežno egipatskom glagolskom sistemu, te pravopisnim pitanjima u vezi s tim. Autor je dao i neka svoja nova shvatanja o tome problemu, kao i na području semitskih jezika kao, npr., u vezi s razvojem izvjesnih glagolskih oblika te o njihovom odnosu prema egipatskim odgovarajućim oblicima. On pri tom izražava svoje uvjerenje o postojanju genetskog jedinstva semitskog i egipatskog glagolskog sistema. Dalja ispitivanja pojedinih detalja kao i problema u cjelini proširujući ga i na hamitske jezike vjerovatno će potkrijepiti i potvrditi mnoge, a možda i većinu osnovnih stavova, a naročito one temeljne zaključke do kojih je autor došao i na izvanredan način ih iznio i dokumentirao u svom djelu.

T. Muftić

Über Bildungen mit š- und n-t-Demonstrativen im Semitischen, Beiträge zur vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen von Frithiof Rundgren, Uppsala 1955, str. VIII, 379.

Govoreći o razvoju semitistike i njenim problemima, u uvodnim napomenama (str. 1—18), ističe se važnost ispitivanja zamjenica. Ovaj rad bi trebalo da posluži kao pretstudije za budući prikaz pronominalne tvorbe u semitskim jezicima. Ispitivani deiktički elementi š-, n-, n-t su, po svoj prilici,

prasemitski, ali vjerovatno i prahamitski. Pojedini ovakvi elementi, koji se posebno javljaju u etiopskom imaju svoje ekvivalente ili bar tragove i u kušitskom, te se u vezi s tim javlja i pitanje uzajamnih uticaja tih jezika. S obzirom na to, autor ovdje posebno govori o stanju i problemima etiopske lingvistike. Kako će se vidjeti kasnije, autor je posvetio najveći dio ovoga rada upravo spomenutim elementima u etiopskim jezicima.

Djelo ima osam poglavlja čija je građa raspoređena na slijedeći način: I — š-tvorenine u etiopskim jezicima (gez, tigriña, tigrè, amharski, gurage, gafat, hararī i argobba) (str. 19—96); II — lingvistička interpretacija sa pregledom tih istih tvorenina (97—111); III — š-tvorenine u ostalim semitskim jezicima (arapski, stari južnoarapski, novi južnoarapski, sjeveroarapski, kananejski, hebrejski, fenički, ugaritski, aramejski i akadski — str. 112—178); IV — zaključne napomene uz š-tvorenine (str. 179—185); V — n-t-tvorenine u etiopskim jezicima (str. 186—290); VI — n-t — tvorenine u ostalim semitskim jezicima (uglavnom samo u hebrejskom i akadskom — str. 291—297); VII — n-demonstrativ u hamitskom (kušitskom, berberskom, egipatskom i koptskom — str. 298—311) i VIII — lingvistička interpretacija n-t — tvorenina i zaključne napomene (str. 313—335). Zatim slijede: spisak literature (i neke kratice) str. 336—352, indeks semitskih, hamitskih, i riječi iz nekih drugih jezika, koje se javljaju u tekstu (str. 353—376), i konačno dopune i ispravci (str. 375—379).

Iako između pojedinih ispitivanih deiktičkih elemenata u semitskim i hamitskim jezicima postoji podudarnost, ipak se na osnovu toga, kako sam autor ističe, ne smije zaključivati o genealoškoj vezi tih jezičnih grupa, premda i, inače, one pokazuju sličnosti u strukturi i drugom. Iako navedena podudarnost govori u prilog ideje o srodstvu tih jezika, ipak se autor s pravom

suzdržava od preuranjenih općenitijih zaključaka na osnovu ispitivanja samo ovih elemenata i pored njihova značaja u pronominalnoj tvorbi, tim više što je ona povezana sa imeničkim i glagolskim oblicima. Rad predstavlja doprinose za probleme zamjениčkog obrazovanja u semitskim jezicima, a pitanje njihova srodstva sa hamitskim i drugim jezicima čeka na rješjenje i u drugim oblastima lingvistike.

T. Muftić

Sabatino Moscati, *II sistema consonantico delle lingue semitiche*, 1954, Pontificio Istituto Biblico, Roma, str. 76.

Označivši sadržaj (str. 5—8), autor u predgovoru (str. 9) ističe da djelo predstavlja uvodni studij za proučavanje konsonantskog sistema semitskih jezika. On donosi nove podatke dobijene na osnovu savremenih istraživanja u ovoj oblasti semitistike koji znatno mijenjaju šemu koju je početkom ovog stoljeća dao Carl Brockelmann.

Na str. 11—14 daje se bibliografija za predmet djela koja, kako autor naglašava, sadrži samo osnovna i najnovija djela na tom području.

Spisak kratice za upotrijebljenu literaturu (knjige, članke i časopise) slijedi na str. 15—16.

U poglavlju III (str. 17—20) govori se o predmetu ispitivanja. U obzir su došli svi semitski jezici s izuzetkom njihovih modernih dijalekata (osim ukoliko je to bilo potrebno za razrješjenje ranijih razvojnih faza), tako da je rad obuhvatio razdoblje od sredine III milenija prije, do I milenija poslije naše ere. Autor objašnjava šta podrazumijeva pod pojedinim nazivima glavnih semitskih jezika (u geografskom i kronološkom pogledu): akadskog, kananejskog, aramejskog, arapskog i etiopskog.

IV poglavlje (str. 21—43) bavi se prasemitskim konsonantima i daje njihovu klasifikaciju po mjestu i načinu artikulacije (sa pregledom na str. 41 i šematskim prikazom na str. 42), zatim se

navode korelacije: po zvučnosti, emfatičnosti, nazalizaciji i (hipotetičnoj) lateralizaciji.

Pregled (str. 41) prasemitskog konsonantskog sistema izgleda ovako:

okluzivni bilabijali: p, b
 nazalni bilabijal: m
 interdentali: t̪, d̪; t̪, d̪ (lateralizirano?)
 okluzivni dentali: t, d, t̪
 nazalni dental (?): n
 lateralni dental (?): l
 dental (?) vibrant: r
 frikativni dentali: s, z, š; ś (lateralizirano?)

frikativni palatoalveolar: š

okluzivni velari: k, g

okluzivni uvulari: q

frikativni uvulari: ħ, ʕ

frikativni faringali: h, ʕ

okluzivni laringal: ʔ

frikativni laringal: h

bilabijalni poluvokal: w

palatalni poluvokal: y

Razlikovanje između emfatičnih i ne-emfatičnih konsonanata jedna je od značajnih karakteristika semitskih jezika. U izvjesnim konsonantskim grupama mogu se na osnovu zvučnosti i emfatičnosti obrazovati tzv. trijade: t̪-d̪-t̪, t-d-t̪, s-z-š, i eventualno: k-g-q (računajući q kao emfatično), a po mišljenju nekih autora postoji i peta trijada sastavljena od lateraliziranih konsonanata. I na spomenutom šematskom prikazu prasemitskog konsonantizma (str. 42), kao i na takvim prikazima pojedinih glavnih semitskih jezika (str. 66—70), grafički su prikazane i te trijade.

U V poglavlju obrađena su osnovna pitanja razvoja pojedinih konsonanata u navedenom razdoblju. Pri tom se išlo po konsonantskim grupama na osnovu mjesta artikulacije (od bilabijala do poluvokala). Na kraju je data sinteza tog razvitka (str. 65 te 71—72). Na str. 72—73 donesen je uporedni pregled konsonanata u prasemitskom i u navedenih pet osnovnih semitskih jezika.

Poglavlje VI (str. 74) sadrži indeks autora navedenih u tekstu knjige. Na str. 75 su ispravljene greške.

I pored ograničenog obima, na jezgrovit i pregledan način u ovom radu se donose najvažniji podaci o prirodi i klasifikaciji, te historijskom razvoju konsonanata u osnovnim semitskim jezicima, slijedeći taj razvoj od njihovih prasemitskih oblika, i prativši tu evoluciju sve do prvog milenija naše ere, kada se javlja dokumentacija za klasični arapski, kao i za etiopski jezik.

T. Muftić

Fī lahaġāti l'arabiya, Ta'lif dr. Ib-rāhīm Anīs, Aṭ-ṭab'atu ṭ-tāniya, Al-Qāhira 1952, str. 238.

U predgovoru ovom drugom izdanju (str. 3—5), osvrćući se na prijem i poticaj koji je doživjelo prvo izdanje, (izašlo šest godina prije drugog), te na razlike među njima, — autor ponovo ističe potrebu svestranijeg i dubljeg proučavanja arapskih dijalekata, jer je ta jezična oblast bila dosada sasvim zanemarena. Jedan od značajnijih novijih radova na tome polju je rasprava Ḥafnī Nāšif Beka: *Mumayyazātu luġāti-l-'Arab*, koja je poslužila kao osnova za ovo djelo I. Anīsa, kako on to sam ističe u predgovoru svom prvom izdanju (štampanom i u drugom izdanju na str. 6—12). Anīsovo djelo bavi se prvenstveno osobinama starih arapskih dijalekata o kojima su nam podaci sačuvani samo fragmentarno u raznim jezičnim (npr. u Ibnī Manzūrovu *Lisānu-l-'Arab* i Ibn Sideovu *Al-Muḥaš-šaš*) i drugim književnim i historijskim djelima. Za njihovo proučavanje od koristi je i detaljniji naučni studij raznih načina čitanja (qirā'āt) Qur'āna. Pored toga, do poznavanja izvjesnih osobina starih dijalekata može se doći i putem izučavanja savremenih dijalekata arapskog jezika. Upoređivanjem svega tako dobijenog materijala, moglo bi se doći do utvrđivanja izvjesnih pravila i zakonitosti, koje vladaju razvojem tih.

dijalekata, — kako ističe I. Anīs na kraju ovog predgovora.

U prvom poglavlju (str. 13—29) prvo se daje opći pojam o dijalektima i njihovim osnovnim razlikama, naročito u glasovnom pogledu. Potom se govori o obrazovanju dijalekata za čije osnovne činioce autor smatra a) izdvojenost (geografsku, socijalnu), izvjesne jezične grupe u većoj takvoj zajednici i b) jezično sukobljavanje kao posljedicu osvajanja ili seoba. Dalje se govori o osnovnim crtama po kojima se razlikuju arapski govori (razlike u izgovoru nekih konsonanata, vokala i akcentu). Najzad se u ovom poglavlju ukazuje na načine i sredstva otklanjanja tih razlika (u okviru književnog jezika) putem škola, radija, filmova, drame i drugoga.

Drugo poglavlje (str. 30—40) govori o stanju arapskog jezika prije islama sa karakterističnim odvojenim razvojem pojedinih dijalekata na jednoj, i stvaranjem zajedničkog književnog jezika na drugoj strani, koji se učvršćuje dolaskom islama i qur'anskim jezikom. Dalje se ističe kako se taj zajednički jezik u prva četiri stoljeća po Hidžri bogatio, uglavnom, samo iz određenih dijalekata smještenih u sredini Arapskog poluotoka (Qureiš, Tamīm, Asad, Huđail i dr.) dok se iz pokrajnih govora (kao što su Tağlib, An-Namir, Bakr, Laḥm, Ćudām i dr.) nije primalo. Međutim, mnogi kasniji arapski učenjaci nisu pazili na taj zahtjev, te su jezičnu građu uzimali i iz tih govora. U trećem poglavlju (str. 43—70) govori se o odnosu načinu čitanja Qur'āna (qirā'āt) prema dijalektima. Kako autor ističe, u tome čitanju odrazio se i uticaj dijalekata, ali se nisu ispoljile sve one glasovne osobitosti, koje su nam tradirane o arapskim dijalektima, nego su se u tim načinima čitanja sačuvale samo neke najpoznatije osobine tih govora, koje su bile raširene i ukortijenjene u njihovom izgovoru. Od tih glasovnih osobina, koje su došle do izražaja pri čitanju Qur'

āna, autor posebno govori o sljedećim (dovodeći ih pri tom u vezu sa određenim imenima: fath i imāla (prelaz od vokala a prema e), idgām (ili mumāḥala = asimilacija), hamz (konsonant, te njegove promjene i gubljenje).

Četvrto poglavlje (str. 71—144) donosi najpoznatije podatke koji su došli danas o starim arapskim dijalektima i prilikama plemena u kojima su se oni govorili. Tu se prvo iznose neke sintaktičke osobitosti u nekim od tih govora. Zatim se govori o općim činiocima razvoja ili zaostalosti jezičnih elemenata u tim plemenima, upoređujući jezične sklonosti u nomada sa onima u stalno naseljenih stanovnika sela i gradova. Tu se posebno govori o sklonosti prema: imāli, vokalima »u« odnosno »i«, jakim i mekim, zvučnim i bezvučnim glasovima itd., o brzini govora, diftonzima, mjestu akcenta u riječi, i dr.

Peto poglavlje (str. 145—161) posvećeno je semantičkom ispitivanju starih arapskih dijalekata. U njemu se govori o odnosu značenja i oblika te različitom glasovnom razvoju istih riječi u raznim dijalektima. Naročito su istaknute razlike oblika u vezi s izvođenjem imperfekta iz perfekta i s njegovom vokalizacijom. Kao jedan od najvažnijih činilaca, koji utiču na promjenu oblika u riječi, Anīs ističe greške koje primaju mlade generacije pri slušanju i izgovoru, a koje dalje prenose na nove generacije.

U šestom poglavlju (str. 162—203) prvo se govori o pojavi sinonima: o njihovom pojmu, postanku i razvoju, daje se velik broj primjera riječi koje se, strogo uzevši, kako ističe autor, ne bi zapravo mogle ubrojati među sinonime (uprkos istog ili bliskog njihovog značenja), jer su one etimološki povezane tj. nastale su raznim promjenama iz istog korijena, a takve se riječi ne bi smjele ubrajati u sinonime.

Dalje se govori o pojavi polisemije i ističu uzroci pojave više značenja.

pojedinih riječi (uzroci su, npr., figurativna upotreba riječi, rdavo shvatanje pojedinih značenja od strane mladih, i njihovo kasnije ustaljivanje, pozajmice iz drugih dijalekata i jezika, izjednačavanje oblika prvobitno različitih riječi kako po obliku, tako i po značenju).

Posebno se navodi pojava tzv. teḏādd, koja je, ustvari, specijalan slučaj poliseimije, jer ona pretstavlja pojavu dvaju suprotnih značenja jedne te iste riječi. I ovdje autor opširnije govori o uzrocima te pojave (koji bi, između ostalog) bili: izbjegavanje nepotrebnih riječi, koje označavaju nešto nepovoljno (taṭayyur), ironija, nejasnost i općenitost osnovnog značenja riječi). Anīs naglašava da je broj aḏḏād-riječi pri praktičkom njihovom ispitivanju mnogo manji nego što se inače misliilo i navodilo (npr. Ibnu-l-Ambārī spominje ih oko 400).

U sedmom i posljednjem poglavlju (str. 204—219) govori o osnovnim glasovnim osobinama savremenog egipatskog dijalekata arapskog jezika i to naročito kairskog govora, te o nekim slučajevima razvoja značenja riječi u njemu.

U završnoj riječi autor, pored ostalog, ukazuje na izvjesne zajedničke osobine pojedinih savremenih arapskih dijalekata (kao što su izražavanje prezenta prefiksom bi, i dr., negiranje pomoću sufiksa —š, gubljenje određenih oblika duala i pravilnog plurala muškoga roda itd., te smatra da ovakve, kao i neke druge pojave imaju svoj korijen u takvim zajedničkim osobinama koje su postojale još u starim arapskim dijalektima.

Na str. 221 data je karta Arapskog poluotoka na kojoj su unesena samo imena poznatijih arapskih plemena.

Na str. 222—227 dat je spisak najvažnije arapske i strane literature, samo nepotpuno, jer se navode samo imena pisaca i naslovi djela, dok su ostali bibliografski podaci (godina, broj,

mjesto izdanja i dr.) potpuno izostali.

Dalje slijedi naznaka sadržaja (str. 228—234) i ispravci (str. 235), gdje bi trebalo dodati još nekoliko manjih propuštenih štamparskih grešaka.

Pa našem mišljenju ovo djelo zaslužuje naročitu pažnju jer, kao jedno od rijetkih i prvih te vrste, na savremen način prilazi tumačenju razbacanih, često nejasnih i protivvrječnih podataka o starim arapskim dijalektima, obračunajući pri tome osobitu pažnju ispitivanju njihovih fonetskih osobina i ukazujući na važnost proučavanja i savremenih govora arapskog jezika, što olakšava ispitivanje i starijih faza dijalekata, pa i arapskog književnog jezika. Ovom prilikom bismo upozorili na oprezniji način tumačenja izvjesnih jezičnih pojava, jer nam se čini da je autor bio i suviše sklon uopćavanju pojedinih govornih sklonosti, praveći vrlo ostru razliku između nomadskih i manje civiliziranih zajednica na jednoj strani, te onih gradskih i, uopće, više kultiviranih na drugoj strani, što bi moglo, možda, donekle važiti za raniji razvojni period manje-više izolovanih arapskih plemena, dok bi se to svakako moglo manje primijeniti na savremene dijalekte arapskog jezika.

T. Muftić

Asrāru-l-'arabiya, Mu'ğam luğawī nahwī šarfi yahtawī 'alā ḡahā'ira min asrāri-l-'arabiya mustaqātim min nādiri-l-mu'allafāt wa aqwāli-l-a'immat fi l-kutubi -l- maḥṭūṭati wa l-maḥbū'a

Bi qalami-l-'allāmeti l-muḥaqqiqi l-maḡfūri la-hū Aḥmad Taimūr Bāšā, Aṭ-ṭab'atu l-ūlā, Al-Qāhira 1374/1954, str. 178.

Ovo djelo je jedno od onih koje povremeno objavljuje Odbor za objavljivanje Taimūrovih djela. Štampano je u obradi člana tog odbora profesora Muḥammad Šauqī Amīna, koji mu je dao i sam naslov.

Glavni dio ovog djela (str. 17—154) sadrži alfabetiskim redom raspoređena pitanja iz oblasti arapske leksikografije

je, morfologije, sintakse, i drugih oblasti gramatike skupljena u manje ili veće cjelovite grupe (npr. ism, imāla, iorāb, iqāfet itd.). Građa u tim grupama dijeli se dalje na pitanja koja obrađuju dotični predmet u cjelini ili u njegovim interesantnijim detaljima, ukazujući pri svakom tom pitanju na odgovarajuću odabranu literaturu (samo arapsku), uzimajući u obzir, kako je naglašeno u naslovu, štampana i rukopisna djela.

Građa obuhvata, svakako, sva najvažnija pitanja iz naznačenih oblasti proučavanja arapskog jezika, ukazujući na mnoge, pa i malo poznate pojedinosti. Sve će to, u svakom slučaju, mnogo koristiti svima onima koji se bave pitanjima arapskog jezika. Građa pod pojedinim većim naslovima nije sasvim sistematski raspoređena, pa ima i izvjesnog ponavljanja istih ili sličnih razbacanih pitanja. Iako djelo nije iscrpno ni u pogledu navođenja pitanja za spomenute probleme niti njihovih izvora, ipak je ono dalo značajan prilog prikupljanju i sređivanju bibliografskih podataka o radovima iz navedene naučne oblasti.

Od strane 155 djelu je pripojeno nekoliko dodataka iz kojih bi pojedina pitanja pa svome sadržaju spadala u prethodni glavni dio ovoga rada. Između ostalog, tu se ukazuje na radove u kojima se govori o slaganju Ibn Mālīka u nekim pitanjima sa pripadnicima kufske jezične škole, te o nekim njegovim samostalnim shvatanjima. Dalje se navode djela u kojima se nalaze izmišljeni stihovi pripisivani raznim pjesnicima. Govori se još i o razlikama između pripadnika Basranske i Kufske škole, o greškama kod pjesnika i drugih u jeziku, o riječima u vezi s brodovima, i, najzad, donosi se spisak oblika nepravilnih množina. Neki od ovih dodataka možda bi bolje bilo da je izostao, a da se je, kako smo naprijed istakli, nešto iz ovoga dijela knjige prebacilo u prethodni njen dio

da bi tako djelo pretstavljalo potpunu i povezanu cjelinu.

T. Muftić

Verzeichnis arabischer kirchlicher Termini, Zweite, vermehrte Auflage von Georg Graf, Louvain, Imprimerie Orientaliste L. Durbecq 1954, str. VII, 131.

Ovo drugo, prošireno izdanje izašlo je kao Vol. 147, Subsidia Tome 8 izdanja: Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium koji izdaju: Universitas Catholica America i Universitas Catholica Lovaniensis. Kako se navodi u predgovoru (str. I—III), prvo izdanje ove knjige izašlo je u tri odlomka u časopisu »Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebiete (Bd. 7—1929, Bd. 8—1932 i Bd. 9—1934), a onda zajedno u posebnom otisku (od 55 str.) u Leipzigu 1934 godine.

Kako je autor istakao već u prvom izdanju, a što važi i za ovo drugo, ovo djelo sadrži posebno termine kršćanskog obilježja u arapskih kršćana koji su bili ili su i sada u prolaznoj ili trajnoj, u vremenski i prostorno ograničenoj, ili pak općoj upotrebi u biblijskim, liturgijskim, crkvenopravnim, dogmatskim, hagiografskim, i drugim raznim teološkim književnim proizvodima svih orijentalnih crkava, a u obzir su došli i rukopisi, te moderna kršćanska publicistika i dr., kao što su korišćeni i rječnici koji sadrže takve termine u izvjesnoj mjeri, kao što su, npr., Belot, Dozy, Spiro, Wahrmund, S. Fraenkel, G. Hofmann.

Na str. V—VII su kratice upotrijebljene izvorne literature. Sam spisak termina obuhvata str. 1—120. Od str. 121—131 je popis temeljnih stranih riječi (grčkih, sirskih i koptskih).

Termini u rječniku poredani su arapskim alfabetskim redom s tim što su čisto arapski izvedeni izrazi i riječi grupirani oko svojih odgovarajućih korijenova, te, dakle, nisu stavljeni alfabetski po svom početnom glasu kao

ostale riječi. Kako je ranije istaknuto, autor se poslužio veoma obimnom građom, te je i rječnik, stoga, vrlo iscrpan. Za pojedine riječi kao što su npr.

سكرتير , اغريق , ارمن , اسبوع , اجتماعي , كوم , قبط , فندق , شيوعية itd.

ili latinska, pa i neka druga imena mjeseci, i dr. moglo bi se reći da direktno i ne spadaju u rad ove vrste. Uz arapski oblik stranih riječi data je izvorna strana riječ pisana odgovarajućim pismom (grčkim, koptskim, sirs-kim, hebrejskim). To bi moglo ukazati na izgovor arapske, većinom nevo-kalizirane transkripcije kad bi ona bila doslovna kopija stranih riječi. Međutim, te su tuđe riječi dobrim dijelom doživjele veće ili manje izmjene u arapskom izgovoru (pa prema tome i u pismu), pa se ovako bez oznake vokala možda najvećim dijelom ne mogu pravilno ni pročitati. I čisto arapske riječi i izrazi trebalo je redom vokalizirati, a ne samo poneke — kako je to učinjeno u ovoj knjizi. Možda bi zgodnije i korisnije, a svakako i jeftinije, bilo da su se strane riječi ovdje pisane izvornim pismom transkribirale latinicom (a naročito sirske i koptske) zbog rjeđe upotrebe tih pisama, kao i radi olakšanja štampanja.

U čisto tehničkom pogledu može se prigovoriti zbijenosti ili neispravnom položaju mnogih dijakritičkih znakova prema slovima arapskim pismom pisanih riječi. Potkrale su se i neke štamparske greške i dr. greške od kojih je bar neke trebalo ispraviti, kao što su npr. str. 52 مَكْرَزْ mj. مَرَكَزْ ; str. 60 نَسَنَفْ mj. نَسَفَفْ ; str. 67: Bild mj. Bild; str. 71 Santtissum mj. Sanctissimum; str. 72 صونِ mj. صوانِ ; str. 78 اوارض mj. عوارض ; str. 82 ماءِ mj. ماء ; str. 115 التينوى mj. التينوية i dr.

Objašnjenja pojedinih termina data su ponekad prilično opširno, ali su opet

negdje potpuno izostala, iako bi bilo bolje da su detaljnije data zbog onih koji su manje upoznati sa stručnim izrazima ove vrste. Bez obzira na sve navedene zamjerke, djelo će svakako moći korisno poslužiti svima onima koji se bave arapskim jezikom, te će ovdje naći objašnjenja za mnoge riječi i izraze kojih nema ni u opširnijim rječnicima niti sličnim priručnicima arapskog jezika.

T. Muftić

Writing Arabic, A Practical Introduction to Ruq'ah Script by T. F. Mitchell, Oxford University Press, London, New York, Toronto 1953, str. 163.

U napomenama autor ističe da je ova knjiga namijenjena za početni tečaj učenja ove vrste arapskog pisma. Ovdje daje neke opće napomene o vrstama arapskog pisma, tehnicima pisanja i pomagalima (trščanom peru). Dalje napominje da su ovdje date samo osnovne i »normalni« oblici, dok se o raznim individualnim varijantama nije moglo voditi računa.

U uvodu (str. 7—18) daje se prvo pregled samostalnih oblika i to kaligrafskih (štampanih) i kurzivnih sa njihovom latiničkom transkripcijom i arapskim nazivom slova. Ta transkripcija ima neke neuobičajene znakove za slova i druge osobitosti (tako se, npr., dugi vokali obilježavaju udvajanjem znakova za odgovarajuće kratke samoglasnike).

Zatim se navodi podjela slova u vezi s njihovim pisanjem, te razni dijakritički znakovi (ħarekāt, tenwīn, tešdid i dr.).

Osnovni dio knjige (str. 19—109) sadrži oblike svih slova ruq'ah pisma porredane, uglavnom, arapskim alfabetskim redom s tim odstupanjem, što su slova istoga, odn. sličnoga oblika obrađena u grupama zajedno, pa su tako, npr., u jednu takvu grupu došla

slova: ب ن ث ت ب , i tome sl. U svim

grupama svaki primjer (riječ) dat je u svom kaligrafskom i kurzivnom obliku sa latiničkom transkripcijom. Većine oblika slova označene su na uobičajen način i pomoću tačaka. Svuda su date potrebne napomene u vezi s tehnikom pisanja pojedinih detalja (o načinu vezivanja, varijantnim oblicima pojedinih slova, i sl.). Za neke oblike slova moglo bi se reći da su neobične, pa čak, u izvjesnom smislu, i nepravilne (tako npr. početno م ع غ, većina oblika slova ح ح ح u kurzivu, zatim kaligrafsko početno i središnje ك, kao i neka druga.

Na kraju ovoga govori se o pisanju višesložnih riječi, o odnosu slova prema liniji pisanja, o znakovima za cifre, te nekim češćim greškama koje se javljaju miješanjem drugih vrsta arapskog pisma sa ovom, kao i iz drugih razloga.

U dodatku A (str. 110—127) dati su kraći tekstovi (izabrani iz djela: Arabic Language and Grammar od J. Kapliwatzkog). I ovi tekstovi (koji služe za uvježbavanje u ruq'a pismu) doneseni su svi u kaligrafskom i kurzivnom obliku sa transkripcijom.

U dodatku B (str. 128—131) dati su primjeri nekih češćih »nepravilnosti« sa odgovarajućim »normalnim« oblicima i transkripcija radi olakšanja čitanja rukopisne literature.

U dodatku C (str. 132—135) dati su izvjesni važniji termini koji se odnose na pismo i pravopis.

Dodatak D (str. 136—148) sadrži jedanaest vrlo korisnih tabela od kojih prva donosi kombinacije od po dva slova, a ostalih deset kombinacije sa po tri slova.

Dodatak E (str. 149—162) donosi engleski prijevod svih arapskih riječi iz osnovnog dijela ove knjige (od kojih je svaka riječ numerirana). Tu je i prijevod svih tekstova iz dodatka A. S obzirom na ovu okolnost, ovo djelo bi moglo, eventualno, poslužiti i kao ne-

ki pomoćni početni udžbenik arapskog jezika.

Na str. 163 je kratka bibliografija nekih važnijih arapskih djela u vezi s pismom.

Ovo djelo daje metodski zaista dobro izvedenu uputu za praktično savladavanje ruq'a vrste arapskog pisma u njenim normalnim oblicima ujedno sa određenim njenim varijantama pri čemu se ukazuje i na izvjesna odstupanja od te norme. Brojni primjeri sa kaligrafskim oblicima i latiničkom transkripcijom, kao i tabelarni pregledi raznih kombinacija slova, uveliko olakšavaju savladavanje glavnog oblika ove vrste pisma, tj. kurziva, čija je praktična upotreba u pisanju i pri čitanju i bila osnovni cilj ovog rada.

Na kraju bismo upozorili na nekoliko propuštenih grešaka: str. 116, red 1 odozgo treba da stoji واحدا mj. واحد; str. 120, red 4 odozgo treba خذ mj. خذ i red 6 odozgo treba جاری mj. جاری; str. 121, red 4 odozgo treba هذه mj. هذه; str. 132, red 8 u trećoj koloni desno treba fathah mj. sukuun; str. 133, red 5 odozdo u prvoj koloni zdesna treba افق mj. افق i u istoj koloni 7 red odozdo treba الألف mj. الألف, ne uzevši u obzir i neke druge manje greške.

T. Muftić

Henri Pérès: *La littérature arabe et l'islam par les textes — Les XIXe et XXe siècles*, sixième édition, Alger, 1955, — XXVI + 273 str. 8°.

Na Zapadu uopšte, a kod nas naročito, teško se dolazi do potpunih, originalnih, starijih i novijih, dela iz arapske, turske i persiske književnosti. Tim su više dobrodošli izbori iz tih literatura, dobre antologije i hrestomatije, bar za prvo vreme i za one koji se tek počinju ozbiljnije baviti odnosnim

predmetom. Jedno takvo dobro sredstvo za tu svrhu je, bez sumnje, knjiga čiji je naslov gore ispisan.

Kako se već iz tog naslova vidi, ona sadrži tekstove u vezi s novoarapskom književnošću i islamom, ova knjiga, koja se sada pojavljuje već u 6. izdanju, ne sadrži samo gole tekstove nego predgovor i bibliografiju, pa tek onda tekstove (str. 1—225) i nakon svega toga još i pet raznih indeksa, registra i spisakova.

Svaki od ovih odeljaka zaslužuje da se o njemu napose kaže bar nekoliko reči. *Predgovor* («Avant-propos» str. V—XIV) predstavlja, ustvari, kraći pogled na novu arapsku književnost i štampu za poslednjih 150 godina (od Napoleonove ekspedicije u Egipat, pa sve do danas). Iz postojećih prikaza ovog književnog perioda od Brockelmann, Gibba, Kračkovskog, Khemirija i Kampffmeyera, i drugih stručnjaka, mogao se dobiti izvestan pojam o njemu, ali ovaj Pérèsov zaslužuje takođe pažnju zbog svoje sažetosti i piščeve obaveštenosti. Pored toga, tu ima mestâ koja treba naročito istaći. Takvo je, naprimer, ono (na str. VII) gde je zgodno i kratko iznesena (ili bar ponovljena) poznata karakteristika književnosti 19. veka: bûdi se pod uticajem francuske i engleske literature; glavni predstavnici su joj Arapi-hrišćani; osnovna briga joj je čišćenje jezika; na koncu, razvija se po strani od politike. Drugo je mesto (na str. XIII), gde se govori o arapskom bilin-gvizmu ili diglosiji: tu pisac vidi rešenje problema u tome što će se dijalekti, širenjem pismenosti i prosvete, preinačivati i postepeno približavati i književnom jeziku, obogaćujući ga izrazitim rečima. Tako bar pisac misli.

Posle toga sledi *Bibliografija* (str. XV—XXVII) koja upućuje na izvore i dela za dalji studij; ona je delom i dokumentacija za ono što je u *Predgovoru* izneto. Taj bibliografski pregled je utoliko korisniji što je sastavljen

po rodovima (strukama), i to: I. Enciklopedije, II. Opšti pogled na literaturu, III. Priručnici koji imaju poglavlje o novoj književnosti, IV. Kritičke studije iz književne istorije, — i tako dalje, dok najzad XI. glava ne iznese pregled delâ o novinarstvu («La presse»). U čitavoj bibliografiji uzeta su u obzir kako dela na arapskom jeziku, tako i ona na evropskim jezicima.

Tek posle toga pisac prelazi na iznošenje samih primera, i to najpre proznih, pa onda pesničkih, a sve je to podeljeno prema periodizaciji novoarapske književnosti, i to ovako: 1) 1800—1882, 2) 1882—1918, 3) 1918 do danas. Tih primera (tekstova) ima ravno 200 od nekih 130 pisaca iz sva tri perioda; već po tome se vidi da su neki od njih zastupljeni sa više priloga. Tako, naprimer, najveći moderni (noviji) pesnik, Ahmad Šawqî (1868—1932), ima 8 pesama i proznih sastava; isto toliko (8) ima i drugi poznati pesnik i pisac, Muhammed Hâfîz Ibrâhim (oko 1872—1932), dalje Jirji Zaidân (1861—1914) i Tâhâ Hûsain (rođen 1889), dve veoma istaknute ličnosti, predstavljeni su ovde samo sa 4 odnosno sa 3 odlomka; naravno, od većine pisaca je uzet samo po jedan komad, kao što je slučaj sa pokojnim Mohammedom Ben Chenebom (1869—1929), plodnim arabistom i zajedničkim profesorom Pérèsovim i mojim (u Alžiru, na Univerzitetu)¹.

Pre probe iz pojedinih pisaca nalazi se kraća beleška o njegovu životu i radu, a naslovi njihovih delâ ili zbirki dati su u originalu i prevodu, što svakako dobro dolazi svakom čitatelju. I prozni i stihovani tekstovi su snabdeveni najnužnijim vokalima, a kod stihova je uvek označen i metar (*ramal, kâmil, etc.*). Lepo je i korisno što Pérès ispod svake probe beleži tačno i ođekle je uzeta (izdanje, godina, strana, itd.).

Suvišno je i pominjati da je izbor tekstova u osnovi subjektivan, ali se

ipak opaža da je sastavljač čitanke uzimao najviše ono što je karakteristično za kojega pisca i njegovo doba, a naravno i što je prikladno za ovu priliku. Uglavnom, može se reći da ovi tekstovi, uzeti skupa pružaju izvesnu sliku o političkom, društvenom i intelektualnom životu Arapa u 19. i u prvoj polovini 20. veka. Pojedini članci iznose vrlo izrazito ondašnje stanje i shvaćanje. Tako, naprimer, što je o emancipaciji žene, to je onda bilo za mnoge revolucionarno i nešto što je tek trebalo izvoštiti, a sada je to obič- Qâsim Amîn pre 5—6 decenija pisao na stvarnost. Usput rečeno, pojava Amînovе knjige (»Nova žena«, Kairo 1901) nije ni kod nas ostala sasvim ne- 1955. — XXVI + 273 str. 8°.

zapažena: sarajevski list *Behar* (god. I, 1901, str. 360—370) zabeležio ju je ali s ovom napomenom: »... i onako suviše pitanje, koje većina drži pogibelnim za današnje islamsko društvo. Tako i ta knjiga biće zabačena, ali ipak ostaviće trag u Misiru«.

I neki drugi pisci iz Pérèsove čitanke nisu nekim našim krugovima (oko istog (*Behara*) ostali sasvim nepoznati, štaviše delomično su ili u celosti i prevedeni. Da pomenem samo M. F. Vedždija čija je »Primjena islama na osnove kulture« prevedena tokom celog V. godišta (1904/5) pomenutog *Behara* (u sva 24 broja). Sledeće godine (1905/6) isti list (VI. godište) propratio je smrt misirskog muftije i pisca Muhammeda Abduh većim osvrtom na njegov rad (str. 126—128), itd.

Od dodataka vrlo je koristan opsežni (str. 227—255) *Indeks reči i izraza koji su objašnjeni u napomenama ili beleškama* uz pojedine pisce; pomoću ovog indeksa lako se nalazi strana, gde je to učinjeno. Korisna su i oba sledeća dodatka: jedan o nekim gramatičkim konstrukcijama za koje u ovim štivima postoje zgodni primeri, a drugi označava koji je od saopštenih tekstova preveden i gde (s tačnim podacima).

Na kraju, ova dva poslednja dodatka, jedan sadrži *Spisak* odabраних pisaca (str. 263—265), a drugi pregled *Sadržaja* cele knjige (str. 266—273).

Kako se iz ove skice vidi, u Pérèsu nema glosara kao, recimo, što ga ima Fischer za svoju Arapsku hrestomatiju klasičnih tekstova (i što uveliko podiže vrednost njegova izbora), ili kao što ga Ode-Vasiljeva (pod redakcijom poznatog ruskog arabiste Kračkovskoga) ima u posebnoj knjizi (od 180 strana) za svoje *Obrasce novo-arapske literature* (od 258 strana), čiji rad je za praktično razumevanje dovoljan i dobar, a raspored (u glosaru) arapskih (desno) i ruskih (levo) reči može služiti za ugled. Inače, ne bi zgodno bilo upoređivati Fischerovu Hrestomatiju, odnosno njene tekstove iz klasične literature, sa modernima u Pérèsu, ali ako ih poredimo sa pomenutim *Obrascima* (takođe iz novo-arapske literature) videćemo da su u Ruskinje mnogo duži (članci) nego u Francuza.

Međutim, iako Pérès nije dao glosar, on je, donekle, olakšao razumevanje štivâ time što je ispred svakog odlomka i pesme stavio sadržajan naslov (naprimer kod br. 99: »Les Pyramides sont le symbole de la tyrannie des Pharaons«, ili još jasnije kod br. 136 [reč je o Tâhâ Ħusajnu]: »De la méthode en histoire littéraire et de l'authenticité de la poésie arabe préislamique«). dalje time što je, kako znamo, kod pesama uvek označivao metar i time pružio izvesnu pomoć pri vokalizovanju, čitanju i prevodu, i najzad što i njegove beleške o svakom piscu kao i napomene ispod njihovih tekstova, donekle, (iako ne uvek) pomažu pri tome poslu. Pérès je, verovatno, namerno hteo da se čitaoci-korisnici služe velikim rečnicima, ali je to zapravo moguće samo onima koji su toliko napredovali u arapskom i — nota bene — kojima su ta obimna i skupa dela pristupačna.

Kako se već po gore navedenih nekoliko imenâ može videti, Pérèsova transkripcija je u osnovi međunarodna samo što za *džim* uzima *j* (*Jamīl*) a ne *ğ*, i taj postupak treba svakako pozdraviti.

Preterano bi bilo navoditi svaku sitnicu ili vokalizaciju o kojoj čovek ima drugo mišljenje, i ja sada iznosim samo jedan takav slučaj: kod br. 100 (na str. 103) stoji naslov »La mort de Buzarjumuhr, ministre de Kistrâ«, a tako je ovaj persijski ministar i mudrac vokalizovan i na sledećoj strani (p. 104, 1. red) koga možda Arapi zbilja tako izgovaraju, ali nema sumnje da je to sasvim protivno osećanju onih koji znaju pravu etimologiju (*buzurg* i *mihr* = veliko sunce«, bez ikakve veze sa *muhr* i *muhur* u značenju »pečat«) i pravo ime toga ministra. Ovako čitanje je tim manje potrebno što pravi izgovor, tj. Buzurğu mihr ne bi kvario metar (*kâmil*).

Pored ostalih dobrih i korisnih strana koje su već istaknute, Pérèsovu hrestomatiju preporučuje naročito i to što sadrži lep izbor iz čitavih originalnih dela i što seže sve do naših dana.

F. Bajraktarević

The Legacy of Persia. Edited by A. J. Arberry. Oxford, at the Clarendon Press, 1953. — 8°. Str. XVI+422, sa 53 table slika.

Ovo je poslednja knjiga iz oksfordske Serije legatâ (*The Legacy Series*), koja je svojom naučnom obradom zaveštanjâ raznih istaknutih zemalja i narodâ još pre rata stekla veliki ugled i priznanje. Najpoznatiji (većinom engleski) stručnjaci su u toj zbirci obradili za pojedine zemlje i narode one kulturne oblasti koje najbolje poznaju. Tako je po desetak naučnikâ i drugih stručnjaka prikazalo što su Evropi i svetu u nasledstvo ostavili Grčka, Rim, Egipat, Izrael, Islam, Indija, Srednji vek i najzad Persija. Svaka od ovih zemalja, odnosno kulturnih sferâ do-

bile su po jednu knjigu (sem Grčke koja ima tri) u kojoj su merodavni saradnici, pod redakcijom priznatog stručnjaka ili dvojice od njih, prikazali glavne delove nasledstva, koje su nam ti legatori ostavili. Tako, naprimera, u čemu se sastoji *Legat Islama*, (odnosno Arapa), predmet je posebne knjige koja je izišla pre rata i bila prikazana i kod nas (*Srpski književni glasnik* od 1 novembra 1936, n. s. knj. XLIX, str. 380—382, pod naslovom: Šta je Islam zaveštao Evropi«).

Sad je došao red i na Persiju, i cela obimna knjiga s napred pomenutim naslovom prikazuje njen utvrđeni, pretežni ili bar verovatni uticaj na okolne susede ili udaljenije narode, uopšte na razne kulturne manifestacije celoga ljudskoga roda. Sva ta problematika podeljena je u ovoj knjizi na trinaest eseja i članaka od isto toliko priznatih stručnjaka ili dobrih poznavalaca predmeta čija im je obrada poverena; po svom obimu, ovi članci imaju prosečno oko trideset stranica, a po sadržini, nastoje da iznesu što bolje i reljefnije glavne momente iz uticaja staroga Irana i docnije Persije. Kako je obrada kojeg članka uspeła, zavisi, naravno, od samog predmeta (ukoliko je u nauci obrađen, poznat i slično), a razume se delimično i od stava i veštine pojedinih pisaca. Ipak, gotovo za sve ove obrade može se reći da daju dobru i jasnu sliku, naročito za one čitaoce kojima je glavna stručna literatura nepoznata ili nepristupačna.

Što se tiče pojedinosti, svi članci u *The Legacy of Persia* mogli bi se, bar po mome shvatanju, podeliti u četiri grupe. Prvu grupu sačinjavaju članci koji izlažu u opštim linijama uticaj Persije, počevši od najstarijih vremena do novoga doba. To su prva četiri članka čiji naslovi već označavaju njihov glavni sadržaj, i to 1) »Persija i stari svet« (pisac: J. H. Iliffe, direktor liverpoolskih muzeja), 2) »Persija i Vizantija« (D. Talbot Rice, profesor isto-

rije umetnosti na univerzitetu Edinburgh). 3) »Persija i Arapi« (R. Levy, profesor persiskoga na univerzitetu Cambridge), i 4) »Persija i Indija posle osvojenja Mahmâda« (misli: »od Gazne«; od direktora Državnog muzeja u Barodi). Ovi naslovi, kako se odmah vidi, označavaju ujedno i glavne legatane, odnosno pravce persiskog kulturnog i drugog zaveštanja. Svaki od tih članaka iznosi vrlo poučne i zanimljive detalje toga uticaja. Tako, naprimer, prvi članak ističe, među ostalim, kako i koliko su persiski klinasti natpisi uticali, tačnije bili povod i ključ za dešifrovanje babilonskih klinova, i omogućili postanak i razvitak asiriologije koja je, takoreći, otkrila prošlost celog Prednjeg Istoka, itd. Na sličan način obrađuje drugi članak persiske veze sa Vizantijom i međusobone uticaje najpre za sasanidskog perioda (226—641), pa onda i posle arapskog osvajanja, tj. za islamskog perioda. Treći članak bavi se detaljno velikim persiskim uticajem na Arape, naročito u doba dinastije Abbâsîdâ, i to u upravi, pošti, sudstvu, književnosti, muzici, čak u igri, itd. Slično su Persijanci uticali i u suprotnom pravcu, tj. na Indiju, nakon što ju je osvojio pomenuti sultan Mahmud od Gazne (999—1030), i to je detaljno izloženo u četvrtom članku, a naročito uticaj persiskog stila u arhitekturi o čemu jasno svedoči mauzolej Tâdž Mahal u Agri, poznat u celom svetu zbog svoje lepote.

Druga grupa članaka ne obrađuje opšti uticaj u pojedinim istoriskim periodima nego je posvećena specijalnim (pojedinačnim) oblastima toga blagotvornog delovanja, i to na umetnost, specijalno u doba islama (od D. Barretta, činovnika Britanskog muzeja), zatim na religiju (od G. M. Wickens-a, predavača za arapski na Cambridgeskom univerzitetu), onda uticaj persiskog jezika (od H. W. Baileya, profesora sanskrta u Cambridge-u), posle toga veliki i općenito poz-

nati uticaj persiske književnosti, čak i na evropske pesnike naročito romantičare (od A. J. Arberry-ja, sambridgeskog profesora orijentaliste) i najzad o persiskoj nauci, tačnije o neobično velikom udelu Persijanaca u tzv. »arapskoj nauci (od C. Elgooda; bez oznake zvanja). Sve ovo treba pažljivo pročitati, pa da se vidi jakost i dalekosežnost persiskog duha i udela u pomenutim oblastima. Ipak, neka je dozvoljeno podsetiti na poznate činjenice kao što su uticaj persiskog na urdu i na turski, a preko Turaka donekle i na naš jezik, ili velika uloga ovog darovitog i starog naroda na arapsku, urdusku i tursku književnost, kako pesničku i proznu tako i istorisku i drugu naučnu.

U treću grupu spadala bi samo dva, ali vrlo specijalizovana članka: o persiskim ćilimima (od A. C. Edwards-a) i o persiskim baštama (od V. Sackville Westa); u prvom od njih se iznose karakteristike širom sveta poznatih ćilimâ, a u drugom, pored ostalog, u čemu se persiski vrtovi razlikuju od drugih (recimo, engleskih), što o njima izveštavaju razni putnici, itd.

Najzad, poslednja dva čoveka, koji (po mojoj deobi) sačinjavaju četvrtu grupu, otvaraju nam vrlo zanimljiv pogled unazad, i to pretposlednji izlaže kako je »Persija (izgledala) u očima Zapada« (od L. Lockharta), a poslednji, pod naslovom »The Royame of Perse« (tako piše u Caxtonnoj knjizi »Mirrou of the Worlad« iz 15. veka), kako fantastično je nekad predstavljana Englezima (od gdje J. E. Heseltine). Pomenuti Lockhartov prilog koji je, uzgred rečeno, i najveći u celoj knjizi (41 strana) daje glavne konture slike koju je Zapad imao o ahemenidskom carstvu (borbe s Grcima, itd.), zatim o Iranu u parćansko doba (249 pre do 226 posle n. e.), onda za vreme Sasânidâ (226—641) i najzad u islamskom periodu do kraja vladavine Nâdir šaha (650—1747). Ta je slika bila nejasna,

maglovita, čak i fantastična; pri kraju toga doba (koliko se sećam iz ranije lektire), jedna osoba u Monteskvje-ovim »Persiskim pismima« čak se čudila kako neko uopšte može biti Persijanac («Comment peut on être Persan?»). Ta ranija, nerealna slika o Persiji iščezava kod Engleza tek krajem 18 veka i onda se menja u jasnu i stvarnu predstavu, kako poslednji članak jasno i opširno izlaže.

Pored svega rečenog, ova knjiga sadrži i 53 table slika koje mnogo pomažu razumevanju datoga teksta, a što je još bolje, ove slike ne sadrže znatno opširnija tumačenja onoga šta predstavljaju (str. XI—XVI). Koristan je i hronološki pregled datumâ iz doba glavnih i manje poznatih dinastija, koje su vladale Iranom (Persijom), počevši od medijskog carstva (708— pre n. e.) i Ahemenidâ (546 pre n. e.), pa sve do loze Kadžarâ (1795—1924) i Pahlavijâ koji su od 1925 na vlasti. Od velike je koristi i savesno izrađeni i obimni Index (str. 399—421). Inače, spoljašnja oprema ovog *Legata Persije* (hartija, štampa i povezi) je odlična kao i kod drugih knjiga iz ove zapažene serije.

F. Bajraktarević

Hans Wehr, *Das Buch der wunderbaren Erzählungen und seltsamen Geschichten* كتاب الحكايات العجيبة والاخبار الغريبة

S upotrebom predradova A. von Bulmerincga izdao — Damask, Štamparija »Al-Hašimijja« 1956, strana 516 + XIX.

Poznati njemački orijentalist prof. H. Ritter pronašao je u biblioteci Aja Sofije u Carigradu rukopis jednog zbornika starih arapskih pripovjedaka koje do tada nisu bile poznate. Iz uvoda toga zbornika vidi se da on sadrži 42 pripovijetke čiji su naslovi redom nabrojani. U pronađenom zborniku ima samo 18 prvih pripovijedaka što znači da je pronađen samo prvi dio, prva polovina ovog djela.

Kao i u dosad pronađenim i objavljenim starim pripovijetkama, koje najbolje predstavlja čuveni zbornik *Hiljadu i jedna noć*, i u ovim se skoro pronađenim pripovijetkama otkrivaju izvanredne ljepote i mogućnosti stvaralačke fantazije arapskog narodnog pripovjedača, i one su najsličnije pripovijetkama *Hiljadu i jedne noći*. Iako u ovom novom zborniku ima nekoliko pripovijedaka koje su uvrštene, pod drukčijim naslovima i sa neznatnim odstupanjima, u *Hiljadu i jednu noć* (kao što

su pripovijetke: حديث السفة النفر، حديث جنار البحرية، حديث بدور وعمر، حديث الكسلان والقدر a u *Hiljadu i jednoj noći* su pod naslovom:

حكاية الحياط والاحدب واليهودي والمباشر والنصراني
فديما وقع بينهم، حكاية زواج الملك بدر باسم بن
شهران بنت الملك سمندل، حكاية بدور بنت
الجوهري مع جبير بن عمر الشيباني، حكاية أبي محمد
الكسلان

iako ih ima još koje su po temama i motivima slične nekim pripovijetkama iz *Hiljadu i jedne noći*, opet su ove skoro izdate pripovijetke izvanredan prilog, velike književne vrijednosti, arapskog narodnog stvaralaštva. Ako uporedimo

pripovijetku *حديث بدور وعمر* iz ovog novog zbornika — koju je u nešto drukčijoj verziji još slavni Al-Džahiz zabilje-

žio u svome djelu *المحاسن والأضداد* (Kairo 1906, str. 204—211) — s odgovarajućim pripovijetkama u *Hiljadu i jednoj noći* حكاية بدور بنت الجوهري مع جبير

بن عمر الشيباني, koja počinje u 327 noći, završava se u 334, i koja ima 74 distihona i حكاية ضمرة بن المنيرة التي حكاها حسين i حكاية الخليل لمارون الرشيد koja počinje u 693 noći, a završava se u 695, i koja ima samo 3.

distihona), uvjerićemo se odmah da je pripovijetka *حديث بدور وعبر* u ovom zborniku mnogo ljepše ispričana, da je opširnija i da ima 182 poizbor distihona, što potvrđuje da zbornik *Hiljadu i jedna noć*, a tako i ovaj skoro pronađeni, nije nipošto djelo jednog pisca i jednog sakupljača, već da su mnogobrojni i nepoznati kazivači preuđešavali i dotjerivali pripovijetke u toku dugih vijekova.

Njemački arabist Hans Wehr, poznat u svijetu po svome arapsko-njemačkom rječniku savremenog književnog jezika, napiso je ovom zborniku iscrpan predgovor na njemačkom jeziku. Prilikom spremanja teksta ovih pripovijedaka za štampu on nije žalio ni truda ni vremena, pa zaslužuje veliku hvalu. Stavljajući diakritične znakove u pojedinim riječima, upravo ondje gdje bi i dobar znalac arapskog jezika, kako književnog tako i govornog, zastao i dugo razmišljao kako treba pročitati pojedine riječi, on je veoma olakšao čitanje teksta, naročito stihova.

Izdavač Wehr nije tekstove pripovijedaka dotjerivao i prilagođavao književnom jeziku, kao što su to uradili arapski izdavači *Hiljadu i jedne noći*, već ih je ostavio onako kakvi su u rukopisu, pisani često govornim jezikom sa svim gramatičkim i stilskim greškama, što pripovijetkama, pored mjesta pisanih kitnjastim književnim jezikom, daje posebnu draž i prisnost.

Ovaj novi zbornik starih arapskih pripovijedaka skreneće na sebe pažnju već stoga što predstavlja nov izvor za proučavanje arapske narodne književnosti, a naročito zbornika *Hiljadu i jedna noć*.

B. Korkut

H. A. R. Gibb: *Mohammedanism — An historical survey*. Second Edition (reprinted in 1954). Oxford University Press, str. IX + 206 male 8°.

Još pre 46 godina (1911) izišla je u istoj kolekciji (The Home University Library of Modern Knowledge) knjiga sa istim naslovom od D. S. Margolioutha, tadašnjeg profesora arapskoga jezika na Univerzitetu u Oxfordu, koja je u svojih sedam poglavlja iznela glavne podatke o predmetu. Za ono doba taj prikaz engleskog istaknutog urabiste i semitiste izgledao je dobar i dovoljan, ali posle dva svetska rata, koja su donela toliko promena u svetu, i posle novih i vrlo važnih dela, koja su sadržavala novije rezultate i tačnija shvatanja, nastala je potreba ne samo za savremenijim izdanjem nego za sasvim novom obradom.

Taj zadatak je preuzeo na sebe, posle trideset i pet godina (1949), H. A. R. Gibb, takođe oxfordski arabista, koji je još mnogo pre (1926) smelo izvršio prikaz *Arapske literature* u knjižici od 128 strana, sa zapaženim dobrim osobinama (bar za raniju književnost do 1800; docnija je odveć kratko prikazana).¹⁾

Što se Gibbov rad već na naslovnoj strani razlikuje od njegova predšasnika jest to što je on, odmah ispod naslova, dodao i podnaslov »Istoriski pregled«. U toku prikaza preduzetog predmeta novi pisac se doista najviše držao istoriske linije koja je toliko potrebna za razumevanje jednog odavno utvrđenog sistema verovanja i njegovih posledica, ali je nastojao da vodi računa i o sadašnjim prilikama i, naravno, da pojedine partije svoga rada uskladi prema novijim naučnim rezultatima. U vezi s tim on je u drugom izdanju (1953; sadašnje, preštampano, jeste od 1954) dopunio ili preradio neka mjesta, naročito u glavama o Muhamedovoj tradiciji i šerijatskom pravu, a pojava Pakistana kao nove muslimanske dr-

¹⁾ Međutim, književnosti 19 i 20 veka Gibb je docnije posvetio posebne studije, a to mu je tim lakše bilo što je često boravio na licu mjesta (u Kairu, itd.).

žave zahtevala je takođe izvesne promene u pojedinostima. Naravno, sve je to uslovljavalo i reviziju prvobitne bibliografije.

Inače, pisac (koji je u međuvremenu dobio i plemićku titulu sir (»sir Hamilton«), a docnije preuzeo i katedru na Harvard Univerzitetu u Americi (Cambridge, Massachusetts) razdelio je ceo materijal na deset glava i to ovako. Pod naslovom »Širenje islama« prva glava iznosi početke arapske državne zajednice, zatim istorijat nove umajjičke i docnije abbāsidske dinastije, posle čega govori o raznim drugim muslimanskim državama, a završava pregledom sadašnjeg broja muslimana u svetu (uzima oko 350 miliona, odnosno oko jedne sedmine sveukupnog svetskog stanovništva). Iz ovog izlaganja se vidi jasno da piscu nije toliko stalo do toga da prikaže politički razvoj i delovanje pojedinih dinastija koliko njihov kulturni udeo, koji je u početku (za Umajjadâ) bio gotovo čisto arapskog porekla (sa mršavim uticajem sa strane), a docnije (za Abbāsîdâ, koji su osnovali i Bagdad 762 g. i doneli procvat materijalne kulture) izgubio taj isključivo arapski pečat i poprimio mnoge nearapske, naročito persiske elemente.

Posle toga, više ili manje sumarnog i opšteg pogleda na politički i kulturni razvoj islama, engleski naučnik prelazi na same početke njegove i u sledeće tri glave iznosi ono što je sada u nauci utvrđeno i za širu obrazovanu publiku potrebno znati o Muhamedu (glava 2), o Koranu (gl. 3), i o dogmama i obrednim propisima u Koranu (gl. 4).

Naravno, ovde nije mesto da se ulazi u detalje tog izlaganja, ali već na početku poglavlja o Muhamedu pisac ističe koliko nejasnosti ima u samom postanku islama, pa veli: da o Muhamedu, njegovu osnivaču, ima, zapravo, toliko teorija koliko njegovih biografija; za jedne je, veli, epileptičar, za druge, socijalistički agitator, za treće,

proto-Mormon (str. 23), ali, nastavlja, u ovakvom prikazu sve te krajnosti otpadaju, i treba dati objektivnan prikaz njegove glavne, verske misije. I doista, glavne podatke iz Prorokova života i delovanje Gibb tumači pragmatički i realistički, navodi opravdane i verovatne razloge za njih, i tako objašnjava — iako vrlo kratko i brzo — prve neuspehe i teškoće, i konačni uspeh. Pisac hoće da održi ravnotežu između neobjektivnih Zapadnjaka sa čestim starim predrasudama i modernih Istočnjaka s apologetskim tendencijama po svaku cenu, i kao da uspeva u tome.

Toga pravca se Gibb držao i u sledeća tri poglavlja koja stoje u izvesnoj vezi i zavisnosti, a čiji naslovi, ustvari, otkrivaju i njihovu glavnu sadržinu, naime: prorokova tradicija (glava 5), šerijatversko pravo (gl. 6), i ortodoksija i šizma (gl. 7).

Posle toga, Gibbova knjiga obrađuje u sledeća dva poglavlja sūfizam, njegovo učenje i razvoj (gl. 8), a zatim daje istorijski i stvarni pregled pojedinih sūfiskih (mističkih) redova (gl. 9).

Poslednja i najduža glava u knjizi sadrži pogled na »Islam u sadašnjem svetu«, gde se поближе izlažu problemi na koje ta vera sada nailazi i kako na njih reaguje. U tom pogledu je vrlo značajan reformatorski rad nekih »modernista« u (bivšoj) Indiji koji su širili novu liberalnu teologiju i etiku. Početak je učinio sir sejjid Ahmed han (Sir Sayyid Ahmad Khan, 1817—98), osnivač Anglo-muslimanskog koledža u Aligarhu (1875), iz koga se docnije (1920) razvio »Muslim University of Aligarh«, a najviše se u tom pravcu istakao sejjid Emîr Ali (Amîr Ali), inače šiit i istaknut pravnik, koji je u svom liberalizmu tako daleko otišao da je Koran smatrao za Muhamedovo delo a ne za »Božje slovo«, kako hoće pravoverna zajednica. U Indiji je bilo i drugih shvatanja kod ovih naprednijih muslimana, neki su čak tvrdili da

to što preuzimaju od Zapadnjaka učenje i nauku nije ništa drugo nego naknadno prihvatanje legata koji je vlastita civilizacija ostavila. Ovo je shvaćanje najubedljivije zastupao sir Mohammed Iqbâl (1876—1938), a protivno od ostalih modernistâ, on je osnove teologije izvodio iz sùfiske filozofije, koju je nanovo pretumačio izrazima Nietzsche'ova nadčovjeka i Bergsonove teorije o stvaralačkoj evoluciji. Bez obzira na ispravnost ovoga shvaćanja Iqbâlova aktivistička filozofija je mnogo i snažno delovala na mladu generaciju indiskih muslimana, i znatno je doprinela stvaranju Pakistana kao samostalne muslimanske države (1947); štaviše, Iqbâla često nazivaju njegovim »duhovnim ocem«. — I drugi podaci iz ove poslednje Gibbove glave o modernim strujama u islamskom svetu znatno doprinese aktuelnosti i zanimljivosti knjige.

Kako je već, donekle, usput rečeno, ovaj pouzdani i znalački prikaz predmeta se ograničava na glavne momente (što je, zapravo, i razumljivi zahtev ove popularne naučne zbirke), ali ko ga u pojedinostima to ne zadovoljava ili bi zaželeo i nove detalje i glavna dela o tome, može ih naći u bibliografiji (na kraju knjige), koja je raspoređena po obrađenim predmetima i sadrži ne samo engleska izdanja nego i najpoznatija na francuskom i nemačkom jeziku, a što je vrlo važno, gotovo ispod svakog takvo dela data je i njegova ocena i ono što je za nj najkarakterističnije. Da navedem samo jedan primer: Za B. Lewisovu knjigu *The Arabs in History* (London 1950) koja je i kod nas prevedena (*Arabi u povijesti*, Zagreb 1956) stoji: »Jedan odmeren i čitak opšti pregled, izvršen do sadašnjeg vremena«. I tako ovaj deo knjige sadrži i dokumentaciju i izvore na kojima počiva glavno izlaganje u tekstu, odnosno međusobno se pomažu i dopunjuju.

Na koncu (ali ne najmanje važno), obilan Index od 6 strana (201—206) sa-

drži sve što bi čitalac, posle prve lektire, želeo da ponovo nađe, pogleda, zapamti ili notira.

Nakon svega, može se bez oklevanja reći da je ovo pouzdano uputstvo u versku, političku, kulturnu i društvenu prošlost islama a ujedno i verno ogledalo sadašnjih strujanja i previranja.

F. Bajraktarević

Johannes Benzing: *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Turkologie*. — Otto Harrassowitz—Wiesbaden, 1953. 8°, str. VII + 142.

Kako je poznato, treću glavnu grupu svetskih jezika, pored indoevropske i semitske, predstavlja tzv. uralo-altajska; isto je tako poznato da ova poslednja nije ni izdaleka tako proučena i opisana kao prve dve. Što se tiče same uraloaltajske grupe, u kojoj se razlikuju uralški i altajski jezici, prvi (mađarski, finski, itd.) mnogo su više i bolje naučno obrađeni nego drugi, tj. altajski, u koje se obično računaju svi turski (tursko-tatarski) jezici, zatim mongolski i tunguski jezici. Ranije su altajskoj grupi pribrajali čak i korejski i japanski, ali je sada nauka mnogo više napredovala i postala obzirnija. Ne samo sada, nego još i ranije se vidjelo da je slaba i neispitana veza između uralskog i altajskog ogranka, pa se izraz »uralo-altajska grupa« upotrebljavao za nevolju, bez prave i sigurne naučne podloge, odnosno gotovo uvek u navodnicima. Pri takvom stanju stvari, filolozi i lingvisti su se opravdano ograničavali na prvi ili drugi ogranak, u ovom slučaju na altajsku filologiju ili kratko na altaistiku.

To je i predmet gornje knjige. Prema onome što je malopre rečeno, razumljiva je i njena podela (raspored), i to: a) altajska filologija, b) tunguski jezici, c) mongolistika, d) tunkologija.

U odeljku o *altajskoj filologiji* (str. 1—15) čitalac upoznaje njenu definiciju, ciljeve, rezultate i glavna dela i

radove iz ove oblasti. Benzing nam najpre govori o starijoj periodu nje-
na izučavanja koja ispada više nego
oskudna, ali ističe da je Thomsenovo
dešifrovanje (1893) starih turskih nat-
pisa iz 8. veka dalo vanredan polet
turkologiji, a uticalo je i na mnoga
shvatanja o altajskoj filologiji. Posle
toga, u sledećem odlomku (poglavlju)
o novijoj istraživačkoj periodu altaisti-
ke saznajemo kako se ranije isuviše
brzo uopštavalo i poredilo, mada naj-
pre treba izučavati pojedine jezike, pa
tek onda grupe i upoređivati ih; ako
je za koje opšte naučno delo baš tre-
balo prikazati »altajski jezični ogr-
nak«, to je činjeno sa izvesnim opre-
zom već u samom naslovu, kao što po-
kazuje Némethov članak »Die türkisch-
mongolische Hypothese« (1912) ili De-
ny-jev prikaz (u delu *Les Langues du
Monde*, iz 1924), »Langues Turques,
Langues Mongoles et Langues Toun-
gouzes«. I sam Benzing završava ovaj
(prvi) odeljak pod značajnim naslovom:
»Die altaische Hypothese seit Beginn
des 20. Jh...« Kako ovde, tako i u
sledeća tri odeljka, pisac odmah, u sa-
mom tekstu, čim iznese neki deo svo-
ga izlaganja, navodi i odnosnu litera-
turu (na raznim jezicima)¹.

Drugi odeljak Benzingova *Uvoda* go-
vori поблише o *tunguskim* jezicima (str.
15—38). Pitanje njihove pripadnosti
mongolskim i turskim jezicima još uvek
je problematično kao i pre sto godina.
Posle opšteg uvoda o Tunguzima (kojih
sada ima svega 70.000) i deobe na glav-
ne grupe i plemena, pisac posebno go-
vori o najpoznatijem tunguskom jezi-
ku, o mandžurskom, ističe njegovu ne-
kadašnju ulogu i sadašnju važnost za
sinologe. Pisac uzima kratko u obzir
i neke druge tunguske jezike, odnosno
dijalekte (goldski, udihejski, evenk-

ski i lamutski). Navodeći dela o tun-
guskim jezicima, Benzing s pravom isti-
če da su svi najnoviji prilozii izašli u
Sovjetskom Savezu i da sadrže vrlo
važne podatke. Pri kraju odeljka (p.
37), prikazuje поблише lamutski jezik,
čiju je gramatiku baš on sâm (Benzing)
u međuvremenu objavio (*Lamutische
Grammatik mit Bibliographie, Sprach-
proben und Glossar*, Wiesbaden (1955)).
Ovo je prvi veći prikaz jednog sada-
šnjeg tunguskog jezika, ali je isti pi-
sac odmah pokušao i jednu upored-
nu gramatiku tunguskih jezika (*Die
tungusischen Sprachen*, Wiesbaden
1955).

Mongolisticima, koja zauzima tre-
ći odeljak Benzingove knjige, posveće-
no je srazmerno dosta prostora (p. 39
—60). Ova filološka disciplina bavi se
zapravo izučavanjem i jezika i knji-
ževnosti raznih mongolskih plemenâ u
prošlosti i sadašnjosti, ali, kao i u dru-
gim odeljcima ove knjige, pisac se og-
raničava gotovo isključivo na jezička
(lingvistička) pitanja. Van Sovjetskog
Saveza mongolisticima je sada veoma za-
nemarena, a ukoliko je iz nje i bilo
radova, ti su se odnosili na stariji
mongolski jezik koji je, donekle, bio od
koristi za sinologe. Sadašnji broj Mon-
gola iznosi najviše oko 10 miliona, ali
je njihova uloga ranije u istoriji bila
mnogo veća. U vezi s tim, u ovoj knji-
zi, pored opštih podataka o njima, po-
sebno se govori o njihovu pismu, po-
sebno o njihovu jeziku, zatim, takođe
u naročitoj glavi, o staro-mongolskom
i srednje-mongolskom, a onda поблише
o pismenom (književnom) jeziku; posle
toga, kako je glavna podela Mongolâ
na istočna i zapadna plemena, tako se
odelito govori i o narečjima jednih i
drugih. Među narečjima istočnih mon-
golskih plemena najvažniji je halha-
mongolski: to je govorni (a od 1947 i
pismeni) jezik Mongolske Narodne Re-
publike, tačnije, onaj kojim se govori
u glavnom gradu Ulan Bator Hoto: po-
red političke važnosti, on ima i geo-

¹ Kako je poznato, J. Jacob je u
posebnoj knjižici sakupio tursku
bibliografiju do onog vremena (*Hilfs-
buch... 4. Teil: Bibliografischer Weg-
weiser*, Berlin 1917).

grafski značaj, zauzimajući centralni položaj među mongolskim govorima, to je čak »neka vrsta međunarodnog jezika svih Mongola«, kako se Poppe izrazio. Nakon toga, ovaj odeljak završava prikazom nekih izolovanih mongolskih jezika kao što su dahurski (u Mandžuriji) i mongorski (u zapadnom delu kineske provincije Kansu).

Međutim, onaj deo altajske filologije, koji će nás i uopšte većinu stručnjaka najviše interesovati, naime turkologija, zauzima s pravom daleko više od pola knjige (str. 61—131). Čovek se prosto pita zašto gore ispisani naslov ne glasi »Uvod u studij altajske filologije i specijalno turkologije«, jer poslednja, baš po definiciji u knjizi, već spada takođe u altaistiku, i tako je uopšte sadašnje shvatanje²). Benzing najpre upozorava na to da reč »Turci« nema usko značenje stanovnikâ Turske i nekih delova Balkana nego da ima mnogo širi obim i obuhvata, pored pomenutih stanovnikâ, i one u Sovjetskom Savezu, i u oblastima koje graniče sa Persijom, Afganistanom i Kinom. Turkologija je, dakle ona naučna disciplina koja izučava jezike, književnosti, folklor i istoriju svih turskih (tursko-tatarskih) narodâ i plemenâ, samo što se Benzing, kako je već rečeno, ograničava jedino na jezičko područje. Ovi jezici su većinom tako međusobno srodni i slični da više izgledaju kao dijalekti jednog te istog je-

zika. Čak za jakutski (u severnom Sibiru) i čuvaški (u području Volge), koji se najviše udaljuju od ostalih turskih jezika i sasvim su nerazumljivi drugim Turcima, — može se, posle pažljivog posmatranja, lako utvrditi da pripadaju turskoj jezičkoj porodici.

U sledećem poglavlju ovog odeljka reč je o odnosu turskoga prema ostalim »altajskim« jezicima. Za poslednjih 50 godina nauka se najviše na to ograničila da utvrdi odnos između turskog i mongolskog, i, doista, pošlo joj je za rukom da se otkrije čitav niz glasovnih zakona, čak i neka gramatička podudaranja, ali se još uvek postavlja pitanje: da li to ukazuje na prvobitno srodstvo ili na stari kulturni uticaj? Ovom prilikom Benzing ističe velike zasluge W. Radloffa kao sakupljača, ali zabacuje njegove redove o staroturskom i ujugurskom. Tome nasuprot s pravom hvali V. Thomsenovo dešifrovanje orhonskih i jenisejskih natpisa, a W. Banga naziva osnivačem moderne turkologije.

Sledeće poglavlje se bavi turskim pozajmicama u drugim jezicima gde je, pored ostaloga, i reč odnosno literatura i o srpskohrvatskom: pominje se Louka Marinkovitch (1882), Č. (mesto: Đorđe) Popović (1884), Hannes Sköld (1922) i N. Dimitriev (1928). Ovoj bibliografiji mogli bi se dodati Skokovi *Prilozi proučavanju turcizma u srpskohrvatskom jeziku* (u časopisu *Slavia*, god. XV za 1938), a posle izlaska Benzingove knjige pojavio se u F. Sommerovoj Spomenici (»Kleine Gabe... zu seinem 80. Geburtstag«, München 1955, str. 104—123) Schmausov rad *Zur Lautgestalt der türkischen Lehnwörter in den südslavischen Sprachen*³). Tu skoro (1957) izišla je jedna studija o obrat-

² U svom članku *Altaistik und Turkologie* (WZKM, knjiga 52 Beč 1955, str. 326—345) koji je ustvari, nepovoljan prikaz Benzingova *Uvoda*, H. W. Duda veli da mu je naslov »irreführend« (jer se bavi samo lingvistikom), dalje, da su mu neki datumi krivi, da je izbor bibliografije sasvim proizvoljan, itd. Neki od ovih prigovora mogu biti (bar delimično) opravdani, ali ne treba zaboravljati da Benzing u samom tekstu više puta ističe da samo lingvistikom uzima u obzir, a za literaturu i ostalo upućuje na *Enciklopediju Islama* i na *Veliku sovjetsku enciklopediju*.

³ Radi izvesne potpunosti može se pomenuti i knjižica Ivana Esiha: *Turcizmi — Rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom jeziku i pučkom govoru* (Zagreb 1942, 136 strana malog formata), iako nema sličnih naučnih pretenzija.

nom uticaju: *Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache* od Andreas-a Titze-a (u časopisu *Oriens*, vol. X/1, str. 1—47).

Sasvim prirodno, Benzing navodi i razne pokušaje klasifikacije turskih jezika, ali najpre konstatuje da se općenito priznaje postojanje jedne sporedne, tzv. oguske grupe koja obuhvata osmansko-turski s dijalektom Gagauzâ i onim na južnoj obali Krime, zatim azeri (azerbajdžanski) i turkmenski. U pogledu raspodele ostalih dijalekata vlada prilična nesuglasica između Augusta Müllera, Radloff-a, Korša i Samojloviča; razdeoba poslednjega naučnika (od 1922 i 1926) sada se još najviše upotrebljava. Svakako osnova za klasifikaciju ovih (turskih) jezika je to da postoji jedna istočna i jedna zapadna grupa, koja opet ima još bar dve sporedne grupe: pomenutu ogusku i pontisko-kaspisku.

Benzing uzimâ u obzir i ranije faze jezika, pa govori i o staroturkom i srednjeturskom, zatim o runama i drugim pismima kod starih Turaka (sogdisko, ujugursko, itd.), i za sve to upućuje na *Staroturku gramatiku* von Gabainove (koja je u POF, knj. III—IV za 1952—53, već prikazana) i dopunjuje njenu bibliografiju.

Na ovo se nadovezuje čitavo poglavlje »Drugi stari turski jezici« koje obrađuje a) rani oguski (6/7 vek), b) bolgarski, c) hazarski, d) pečeneški, a onda i docnije dijalekte kao kipčački i kumanski. Ovde je reč i o izrazu »srednjeturski« koji se, počevši od Brockelmann-a, često upotrebljava za turske jezike i dijalekte 11. do 14. veka, ukoliko su stajali pod uticajem islama. Istočna grupa tih jezika obuhvata dijalekte zapadnog i istočnog Turkeстана (u prvom redu tzv. »hâkânski« turski tj. jezik dvora u Kašgaru), o kojima je Mahmud Kašgari sastavio poznati veliki rečnik (na arapskom, iz godine 1073). Ovaj hâkânski jezik se u doba Timuridâ prestao upotrebljavati i kao knji-

ževni, a njegovo mesto je zauzeo čagatajski koji u osnovi potiče od njega.

Tek posle ovoga pogleda na jezičku prošlost, prelazi pisac na moderne turske jezike i posebno govori o svakom od 15 raznih jezika (dijalekata). Naravno, počinje sa tursko-osmanskim (»das Türkeitürkische«), pa preko azerija, turkmenskog i turskih dijalekata na Severnom Kavkazu i na pontiskom stepskom području prelazi na tatarski, baškirski, kasahski, karakalpački, kirgiski, uzbečki, novoujgurski i na jezike altajskih Turaka, a završava jakutskim i čuvaškim, koji, kako smo videli, zauzimaju naročito mesto u velikoj porodici turskih jezika.

Već iz ovoga letimičnog pregleda sadržaja može se videti koliko je veliko, a velikim delom i neobrađeno područje po kome nas Benzing vodi. Na tom putu on nam ne objašnjava sve niti opširno, ali nas obično, odmah posle kojeg tvrđenja, u tekstu (petitom), upućuje na postojeću stariju i noviju, čak i najnoviju literaturu o onom što je upravo rekao; pri tome, on nam katkada i po mogućnosti daje odmah svoju preporuku ili nas odvrća od kojeg rada kao zastarela i preživila. Kako su mnoga, naročito sovjetska dela i članci teško pristupačni, Benzingova je zasluga što nas s njima upoznaje ili na njih upućuje, mada on pominje i ona koja su i njemu ostala nepristupačna. Biće čitalaca koji bi o ovom ili onom želeli i nešto više nego što je pisac dao, ali ne treba zaboraviti da je ovo samo u vod u jednu veliku oblast i da se pisac često morao ograničavati u svom izlaganju. On sâm je, drugom prilikom, pisao opširnije o mnogim delovima ove discipline (po samom indeksu autorâ, u desetak navrata, a njegove knjige o lamutskom i o tunguskim jezicima već smo gore pomenuli), i to nam ga i sada preporučuje kao dobra vođu i ozbiljna stručnjaka.

Pri ozbiljnoj lektiri ovakve knjige čovek nužno poseže za odnosnim statističkim tabelama, za geografskom mapom ili za zgodnim atlasom. Kako toga nema u Benzingovoj knjizi, upućeni smo na druga vrela, od kojih je mnoga on sâm naveo. Što se tiče zgodna atlasa, ja sam već drugom prilikom isticao koliko Herrmannov *Historical and Commercial Atlas of China* (Cambridge, Massachusetts, 1935) može turkologima i uopšte atlasistima koristiti za ranije periode i za savremene prilike. Naravno, ne treba zaboraviti ni *Atlas des Langues du Monde* uz poznato delo od A. Meilleta i Marcela Cohena (Paris 1952). Korisna je i A. Bombacijeva *Carta storico-linguistica* u njegovoj *Istoriji turske književnosti* (Milano 1056).

F. Bajraktarević

Herbert Jansky: *Lehrbuch der türkischen Sprache*, 3. unveränderte Auflage. Otto Harrassowitz — Wiesbaden 1955. 8°. XII + 243 str.

Ova knjiga sadrži u osnovi predavanja, koja je pisac držao na Javnoj školi istočnih jezika u Beču počevši od 1922, pa do njenog ukidanja (1945), a kako stoji već u prvom izdanju (1942), reč je o turskom kursu za početnike i ima prvenstveno praktične ciljeve, obazirući se uglavnom, na sadašnji jezik i njegovo pismo (latinicu).

Svoje gradivo pisac je rasporedio na pet uvodnih strana (naglasak, slova, njihov izgovor, vokalna harmonija, znaci za izgovor) i na 72 lekcije kraćeg ili srednjeg obima (str. 6—239). Te lekcije ne drže se, inače, često upotrebljavanog sistema da se najpre obradi jedan deo govora (recimo, imenica), pa onda drugi (naprimer, zamenica), i zatim glagol, itd., nego nas već prva lekcija upoznaje sa imenicom u prvom padežu (ne sa deklinacijom koja se obrađuje tek u 17. lekciji), sa atributivnim pridevom, sa rečima *var*

i *yok*, i sa brojevima od 1—20. Posle ove teoriske jedinice dolazi odmah desetak rečenica, iza kojih se navode reči koje u tim rečenicama dolaze, a posle tih reči lekcija završava nemačkim prevodom tih istih rečenica. Za vežbanje pisac traži da se onda ove nemačke rečenice prevedu na turski i kontrolišu sa napred datim turskim primerima.

U prvoj lekciji Jansky je valjda namerno dao ovako različito teorijsko gradivo da se od njega može napraviti što više rečenica, jer svaka od sledećih lekcija obrađuje, uglavnom, pojedine delove morfologije: najpre množinu imenica, pa lokativni sufiks itd., onda imperativ (21. lekcija), a, posle nekoliko lekcija, i druge glagolske oblike i vremena, itd. sve do 71 vežbe koja govori o čestici *ki*. Ovim završavaju pravi turski elementi, a poslednja lekcija (72.) uzima u obzir, dakako vrlo kratko, arapske i persiske elemente u turskom.

Međutim, čisto turski delovi gramatike, kako je već sumarno rečeno, prikazani su dovoljno opširno i obuhvataju zasebne lekcije, kao, napr., preterit (16. lekcija), narativ (u knjizi: »das unbestimmte Präteritum«, 25. lekcija), prvi prezent (kako se tamo zove oblik *gel-iyor-um*, cela 29. lekcija), »drugi prezent« (bekle-r-ım; cela 33. l.). Štaviše, zasebne lekcije imaju pozicije sa nominativom (1.28), onda s ablativom (1.36), zatim s genitivom (1.40). I ostale gramatičke partije kao infinitivi, participi, pro-participi (»das Verbalnomen auf-dik«: *gel-dik*, gerundi, itd. obrađeni su dovoljno jasno, sa mnogo primera u tekstu i prevodu, a onda sa dosta primera za prevod sa turskog i obratno. Usput rečeno, mnogo bi preglednije i lakše bilo da su te rečenice i numerisane. Ali i bez toga one dobro služe svojoj svrsi i ne zahtevaju zaseban »ključ« (rešenje) kao recimo u udžbenicima metode Gaspey-Otto-Sauer.

Što još treba s pohvalom istaći, jest to da u težim partijama kao što je prevođenje naših relativnih rečenica na turski, Jansky posebno obrađuje slučaj kad je relativna zamenica u nominativu (lekcija 39), posebno kad je ona u genitivu (l. 48), a zasebno i opširno kad je u dativu i akuzativu ili sa našim predlozima (l. 58). Ovako savesna obrada jedne teške partije u tri razne lekcije uslovljava, razume se, i trostruko obilje primera za ugled i razumevanje (shvatanje) turskog postupka i duha jezika, a takođe i isto toliko obilje vežbi za prevod s turskoga i na turski. S ovog gledišta zaslužuje pohvalu i način na koji je pisac postupio pri obradi gerundâ na — *dikçe* i na *-eli*, *-ali* (p. 197) ili pri mnogostrukoj upotrebi relativne zamenice *ki*, kojom prilikom je naveo doista mnogo vrlo dobrih primera (p. 233—235).

Ovako zgodnih primera i tumačenja ima, takoreći, na svakom koraku. I ne samo to nego prilikom nekih glagolskih oblika, naprimer, gerundâ na *-e*, i *-a* (kod Jehlitschke: »gerund dvostrukog optativa«), Jansky navodi odmah praksu i običaj iz svakidašnjeg života tj. kad onaj koji se oprašta kaže »Allaha İsmarlıdık« da onaj koji ostaje njemu veli »güle güle« (str. 125). I tako ovaj udžbenik zgodno i korisno spaja teoriju i gramatiku sa praksom i životom. Na sličan način saznajemo i za razne reforme u jeziku kao što je slučaj sa sasvim novim (između 1940—1950) uvođenjem naziva za mesece januar, oktobar, novembar i decembar (naime *ocak*, *ekim*, *kasım* i *aralık* mesto ranijih, nezgodnih i od više reči sastavljenih *kânunusani*, *teşrinievvel*, itd.).

Ko iole pažljivije prati piščveo izlaganja turskih gramatičkih i jezičnih pojava, doći će do zaključka da ih je on lepo, jasno i pedagoški prikazao i objasnio, i retko ćemo naići na koje mesto ili tvrđenje s kojim se ne bismo složili. Tako, naprimer, Jansky veli

(str. 99) da se u primerima *Türk Hukümeti*, *alman elçisi*, *japon askerleri* radi o pridevskoj upotrebi pomenutih nacionalnih imena, međutim, prilepljeni sufixi 3. lica svedoče da ta imena ovde čine izafetsku (genitivnu) vezu, tj. da su stvarno imenice u genitivu, a ne pridevi, mada, inače, znamo da se takve reči mogu upotrebljavati i kao pridevi. Druga je stvar ako je Jansky mislio na pridevnu upotrebu s obzirom na nemački prevod, tj. »turska vlada«, »nemački poslanik«, »japanski vojnici«, ali je ovo trebalo na neki način istaknuti.

Ne bih se mogao složiti s piscem u tome što istupa i protiv lakih konverzacionih vežbi i što ne donosi nikakvih suvislih štiva; on čak veli da bi to značilo otprilike isto kao kad bismo gladnome umesto hleba davali kavijar. Pisac to tvrdi, veli, na osnovu stečenoga iskustva; ako je zbilja tako, onda je imao posla sa vrlo mladim i neozbiljnim početnicima. Ja opet mogu da kažem iz svog iskustva (doduše sa odraslijim i ozbiljnim slušaocima) da laka konverzacija — u kojoj se i kod ostalih jezika mnoge fraze i obrti moraju napamet učiti — početnika odmah uvodi u praktičnu upotrebu jezika i daje mu neku vrstu zamaha i volje za dalje učenje. Što se Jansky izražava i protiv kraćih suvislih štiva (pričićâ, šala i slično), mislim da nema pravo, jer ti kraći tekstovi, odnosno njihova zgodna ili šaljiva sadržina bolje i duže ostaju u glavi nego pojedine, raznolike i mnoge rečenice u jednoj jednoj lekciji, a, naravno, lakše se upamte i reči i izrazi koji u tim štivima dolaze; sem toga, setimo se da poznata i oprobana metoda Toussaint-Langenscheidtova počinje već u prvom pismu svoj engleski kurs sa nimalo lakom *Božićnom pesmom u prozi* (*A Christmas Carol in Prose*) od Ch. Dickensâ, a francuski, takođe odmah u prvom pismu, sa glašovitom ali jezički teškom novelom *L'affaire Crain-*

quebille od odličnog stiliste A. Franca.

Pored toga, ne treba zaboravljati da i Berlitzova metoda odmah uvodi u konverzaciju i pruža suvisla štiva (recimo, o bojama, o odevanju, itd.). Sve ako se ovo, što je navedeno, i ne može ili ne želi odmah primeniti i na turski kurs za početnike, ipak, bar po mogućnosti, ne treba to ni sasvim zanemariti i ispustiti.

Teško će se ko složiti s piscem i u tome što je arapskim i persiskim elementima — kojih još uvek ima vrlo mnogo — ustupio tek jednu jedinu (72.) lekciju, i to koja govori zapravo samo o persiskom izafetu i arapskom pluralu. Pisac je valjda najviše imao pred očima svoje početnike, ali je ovo i za njih bez sumnje nedovoljno.

Misleći stalno na one koji tek počinju turski, Jansky se obično ne upušta u istoriju jezika, ali ipak mestimice daje zanimljive i korisne podatke iz njegove prošlosti. Tako, govoreći o negativnom aoristu («Das verneinte 2. Präsens», na str. 105—106), veli (u napomeni) za oblike *gelmezim* sada: *gelmen* i *gelmeziz* (sada: *gelmeyiz*) da su se upotrebljavali sve do 18. veka; dalje, kod optativa (str. 145), napominje (opet u napomeni) da se mesto njegova 3. lica jednine i množine (tj. mesto *gele*, *kala* odnosno *geleler* i *kalalar*) sada uzimaju odgovarajuća lica imperativa (dakle: *gelsin*, *kalsin*, *gelsinler* i *kalsinlar*), a takođe da se u 1. licu množine sada ne kaže *geleyiz*, *kalayiz* nego samo *gelelim*, *kalalim*, mada su stariji oblici bili u upotrebi sve do 19 veka.

Čovek može voleti u nekim slučajevima i druge nazive i termine koji su kraći i naučno opravdani (naprimjer, aorist mešto »2. prezenta«, narativ mesto »neodređenog preterita«, particip mesto »verbalnomena« u Janskoga), ali to ne mora da menja očiglednu praktičnu vrednost same knjige, naročito za samouke i kao prvi uvod za početnike.

Posle gramatičkog gradiva knjiga sadrži pri kraju jedan šematski Pregled o konjugaciji (str. 239—241) i Stvarni registar (str. 242—243); oba ova podatka su od praktične koristi. Da bi i jedan glosar bio dobro došao, to je i pisac znao i istakao još u 1. izdanju (1942), ali sada mesto toga upućuje na odlični i obimni rečnik od Heusera.

I na ovom udžbeniku se ponovo potvrđuje ono što je prilikom Heuserova, Wehrova i Honyjeva rečnika, kao i drugih novijih izdanja istaknuto, naime da jedna knjiga ne može biti jednako dobra za sve vremenske periode i razne nastavne ciljeve nego da treba tačnije odrediti vreme i svrhu, i prema tome usmeriti i izradu. Ovde je taj cilj: prva uputa u savremeni jezik za početnike, naravno, bez arapskog pisma i bez mnogo obzira na arapske i persiske elemente, i pisac, kao iskusan nastavnik i dobar poznavalac jezika, sasvim je postigao taj cilj.

Naravno, za raniji — kako neki kažu — »carsko-otomanski« jezik i uopšte za starija dela, naprimjer, za istoričare, za Evlije Čelebiju kao i za mnogobrojne fermane i druge dokumente, koji i za našu istoriju i naše zemlje imaju toliko važnosti, a posebno za ono što se zove turska literatura koja se pisala arapskim slovima i obilovala (čak suviše) arapskim i persiskim rečima, izrazima i konstrukcijama, — ovaj i slični udžbenici su bili nedovoljni, a onaj koji se i za taj raniji tursko-osmanski jezik istih interesuje, moraće i ubuduće da posegne za Jehlitschkom, Hagopianom (koji, pored ostaloga, imaju i tako dobre i potrebne dodatke, uputstvo u rik'a-pismo, pismovni stil, itd.) i drugim sličnim knjigama, a za istoriju jezika i njegovo dublje poznavanje neće moći zaobići ni Deny-a, unatoč njegove razvučenosti i obimnosti. Svakako, ova poslednja dela, ukoliko ih početnik i uzme u ruke, zahtevaju duže studiranje i veću ustrajnost, baš najviše zbog arapskih i persiskih elemenata i

zbog osobenosti arapskog pisma. Međutim, za onoga ko nema te potrebe i ambicije nego hoće prvo uputstvo u noviji jezik na latinskom pismu i u čisto praktične svrhe, ova knjiga H. Janskoga ima mnogo vrlo dobrih osobina koje ju toplo i bez rezerve preporučuju.

F. Bajraktarević

Alessio Bombaci: *Storia della letteratura turca dall'antico impero di Mongolia all'odierna Turchia*. Casa editrice »Nuova accademia« Milano (1956). Str. 526 u 8°. (= *Storia delle letterature di tutto il mondo*, diretta da Antonio Viscardi.)

U istoj kolekciji iz koje je u posljednjim POF... (godište VI, za 1956—57) prikazana Gabrijelijeva *Istorija arapske književnosti*, nedavno je obrađena i turska literatura, i to — kako u podnaslovu stoji — » od starog carstva u Mongoliji do današnje Turske«. To je prva istorija turske književnosti, štampana izvan Turske, koja obrađuje predmet od samih početaka, pa sve do našeg vremena. Raniji talijanski pokušaji u ovom pravcu su ili sasvim zastareli (G. B. Denado, od 1688, i G. Toderini, od 1787!) ili su nedovoljni (Rossijev članak u *Enciclopedia Italiana*, od 1937). S obzirom na nedostatak predradova, nepristupačnost mnogih delâ, štampanih i rukopisnih, naročito izvan Turske, suvišno je isticati koliko je obiman i težak zadatak koji je sebi postavio mladi napuljski turkolog, i to tim više, što je uzeo u obzir i narodne umotvorine, doduše samo one iz starijeg perioda, dok za novije (anatolske) upućuje na poznatu i lepu knjigu od E. Saussey-a (koju sam ja već davno prikazao u beogradskim *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XVII, za 1937, str. 178—180). Inače, Bombaci sâm veli da iz svog prikazivanja izostavlja nove književnosti turskih naroda u Sovjetskom Savezu (jer pretstavljaju literaturu za se), ali nji-

hove ranije periode je ipak uneo u svoju knjigu. Što se tiče literature same Turske, Bombaci je stao u periodu prvog i drugog svjetskog rata, i tu obradio samo četiri književnika, ali koja su, bez sumnje, najvažnija.

Inače, cela knjiga se deli na šest, sasvim razumljivo, nejednakih delova (partija — u sing. »parte«). Prva četiri dela obrađuju najpre 1) tursku literaturu pre islama (naročito orhonske natpise i Ujgure), onda 2) istu literaturu posle islamizacije Turaka (uticaj Arapa i Persijanaca, njihove mistike, kićenog jezika i opšte tematike), zatim 3) tursko-islamsku literaturu Centralne Azije (karahanidski period, odnosno XI—XIII vek, pa doba od Džingizhana do Timura, timuridski period, i opadnaje), i najzad 4) tursko-islamsku književnost od Prednje Azije do istočne Anatolije (Oguze, prve verske i vladarske pesnike, a završava Fuzulijem). Ove četiri partije zauzimaju otprilike polovinu knjige (str. 19—258) i uvode čitaoca iz obrazovane publike, kojoj je ova kolekcija književnih istorijâ u prvom redu i namenjena, u glavna fakta iz ranijeg perioda (dao pojave Seldžukâ), koja su opšteg karaktera i pomažu da se bolje razumeju noviji periodi turske literature, a to je, stvarno, književna delatnost osmanskih Turaka, koja većinu najviše interesuje, ili je — bar do sada — uglavnom, jedina obrađivana na zapadnim jezicima (naprimer, Hammer, Gibb, itd.).

Toj turskoj književnosti u običnom, užem smislu posvećena je druga polovina knjige, odnosno njen peti i šesti deo (str. 261—489). Kako treba i kako je sasvim razumljivo, ovi su delovi znatno opširnije obrađeni. Prvi od njih (str. 261—418) ima posebne glave za najraniji (seldžučki) period, onda za doba borbe za osmansku hegemoniju, zatim mnogo opširniji prikaz klasičnog perioda (str. 315—366), na koji se navozuje poklasično doba. Predmet poslednjeg (šestog) dela knjige je moder-

na književnost Turske (str. 421—489), tj. ona koja se razvila posle postepenog napuštanja iranističkog pravca i bržeg približavanja evropskom (najpre francuskom) uticaju. U četiri glave ovog poslednjeg dela najpre su prikazani pioniri (Šinâsi i Zija paša), onda romantičari (Nâmîk Kemal i Abdülhak Hâmid Tarhan), pa književni pokret oko *Servet-i Fünûna* (Ekrem, Tevfik Fikret i Hâlid Zija), zatim nacionalistički pravac (Mehmed Emin, Zija Gök Alp, »Mlada pera«, Omer Sejjeddin) i najzad, književnost u doba između oba svetska rata. U ovoj poslednjoj glavi pisac se malo više zadržao, kako je već nagovešteno, samo na četiri najpoznatija imena: Ahmed Hâsimu, Jahja Kemalu, Hâlide Edib Adivarovoj i Jakub Kadriju.

Ovaj brzi pregled sadržaja pokazuje kako se pisac umeo ograničiti na najvažnije književne momente iz velikog perioda »od starog carstva u Mongoliji do današnje Turske«, kako je sâm sebi postavio cilj i granice. U poslednjoj glavi knjige često izgleda ovaj metod nedovoljan, jer i usvojeni (uzeti) pisci nisu potpuno osvetljeni, ali ne treba zaboraviti cilj ove zbirke literaturâ čitavog sveta i čitaoce kojima su njena izdanja namenjena. S druge strane, ono što je za te čitaoce dobro i dovoljno kao prva informacija, razume se da je za veće zahteve, a pogotovu za stručnjake — ukoliko oni ovde uopšte ulaze u obzir — nedovoljno i nepotpuno. Međutim, taj nedostatak nadoknađuje, bar donekle, bibliografija koja upućuje na druga dela ili specijalne studije i članke.

Pri kraju, Bombacijeva knjiga sadrži više korisnih dodataka, i to Note (uz neke stranice teksta), onda pomenutu bibliografiju (zgodno raspoređenu po periodima i odlomcima u knjizi), zatim indekse imenâ, odnosno istočnjačkih licâ i terminâ, i pregled sadržine cele knjige.

Prikazujući pojedine periode i književnike, Bombaci jn najpre dao politič-

ki i socijalni okvir vremena o kome je reč, posle toga je izneo ukratko život pisca, odnosno sadržinu ili skicu njegovog dela, i — što je vrlo važno za knjige s ovakvim ciljem — često je saopštio i probe, katkad i vrlo opširne (naprimjer, iz Baburevih uspomena ili iz Dede Kerkutove knjige). Na ovaj način Bombacijeva knjiga je u stanju da stvori jasniju sliku i o predmetu, da razbistri i revidira mnoge ranije (često i sasvim netačne) pojmove i shvatanja o Turcima i njihovu kulturnom životu kroz vekove.

Ovakva i slična dela ne treba procenjivati eventualno po detaljima i sitnicama o kojima referent ili drugi imaju druga, čak i oprečna mišljenja,*) nego ih treba uzeti u obzir kao celinu i voditi računa o tome šta je pisac dao i pri sadašnjem stanju zvanja i nauke, uopšte mogao sada dati: u tim granicama i prema svojoj nameni, Bombacijev rad se može sa zahvalnošću primiti i tople preporučiti.

F. Bajraktarević

*) Tako, naprimer, referentu izgleda da Bombaci uzima u obzir suviše malo delâ od Hâlide Zije, Hâlide Edib i od Jakuba Kadrija, dok su pesnici Ahmed Hâsim i Jahja Kemal srazmerno bolje prikazani. Referentu je takođe palo u oči da pisac knjige ne spominje poznati Menzelov prikaz *Die türkische Literatur* u vrlo merodavnom delu o Istočnim književnostima (*Die Kultur der Gegenwart*, I/VII, Leipzig—Berlin 1925), niti navodi Gönensay-ovu knjigu *Tanzimatın Zamanımızı kadar Türk edebiyatı tarihi* (Istanbul 1949); što Bombaci nije mogao videti odnosna dela A. Krimskog (na ukrajinskom) nije čudo: i ja ih posedujem samo zahvaljujući ljubaznosti samoga autora. — Kao primer oprečnoga mišljenja da navedem samo ovo. Bombaci zove (p. 495) Babingerovu knjigu o Mehmedu Osvajaču »fundamentalnom« monografijom, a poznati stručnjak-turkolog P. Wittek (sada profano) u *Bibliotheca Orientalis*, XIV, Leiden 1957, str. 262-263) kao u svoje vreme i njegove *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (v. *Der Islam* za 1932, str. 197—207).

Abdulah Škaljić: *Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine* (dopunsko izdanje Instituta za proučavanje folkloru u Sarajevu, 1957 godine — šapirografirano).

Kao sredstvo sporazumijevanja među ljudima jezik je izvrnut najrazličitijim mogućnostima stranog uticaja i stoga je u svakom jeziku strani element manje ili više zastupljen. Kako je naš narod po svom geografskom smještaju dugi niz stoljeća bio u stalnom dodiru sa mnogim drugim narodima, nije se mogao oteti njihovom uticaju, koji se, pored ostalog, vidno manifestuje i u tuđim jezičnim elementima. Politička potčinjenost jednog naroda tuđinu ostavlja vidne i obilne tragove i na jezičnom području. Još je Ibn Haldūn u četrnaestom stoljeću naše ere utvrdio da politički potčinjeni element voli da oponaša svoje gospodare, jer ih smatra uzorom u koji se treba ugledati. Pored drugih, i taj je momenat, dakle, jedan od faktora koji djeluju u stvaranju mogućnosti za prodiranje tuđih riječi u neki jezik.

Vjekovna vladavina Osmanlija nad balkanskim narodima vršila je na njih jak i stalan uticaj. Taj uticaj je bio mnogostruk i raznolik. Naša narodna medicina napr., nije ništa drugo nego primjena grčko-arapskih medicinskih spisa, koji su do nas dospjeli preko turskih ljekara. Naročito je velik istočni uticaj u našim narodnim pjesmama i pričama, basnama i bajkama, a sva sila naših poslovice, fraza i riječi samo su prevodi turskih, arapskih ili perzijskih. Vrlo je velik i broj riječi u našem jeziku koje potječu iz arapskog, perzijskog ili turskog jezika, a došle su nam preko Turaka.

Ima već više decenija otkako se u našoj nauci javljaju djela u kojima se obrađuju strane riječi. Budući da su pozajmljenice pretežnim dijelom ori-

jentalnog porijekla, najviše se pažnje posvećuje njima. Svi dosadašnji radovi u ovom pravcu, međutim, samo djelomično obrađuju ovu materiju koja je i obilna i raznolika i svi će oni korisno poslužiti konačnoj naučnoj obradi ovog za naš jezik tako važnog pitanja. Najnoviji rad Abdulaha Škaljića vrlo će korisno doprinijeti obradi ove teme, jer je rađen temeljito i savjesno i bez sumnje je »značajan prilog našoj leksikografiji«. Rad je umnožen na ciklostilu, i nadati se je da će uskoro biti štampan, pa je potrebno ukazati na neke nedostatke u želji da se one prilikom štampanja isprave.

Prije svega treba napomenuti da pri obradi stranih riječi u našem jeziku valja imati u vidu djela te vrste napisana na njemačkom, mađarskom, rumunjskom, bugarskom, grčkom i albanskom jeziku, jer su gotovo svi ti narodi kao i mi duže ili kraće vrijeme živjeli pod turskom vlašću pa i u njihovim jezicima ima orijentalnih riječi. Za obradu ovog pitanja vanrednu vrijednost ima klasično djelo dr-a Zoltana Gombóca »*Die türkischen Lehnwörter in Ungarischen*«.

Iz razumljivih razloga Škaljićev rad nije obuhvatio još velik broj turcizama koji se upotrebljavaju na području Bosne i Hercegovine. Evo za to nekoliko primjera:

<i>ačar</i> ,	<i>barbut</i>	<i>čeketalo</i>
<i>ačarin</i> ,	<i>beba</i>	<i>čifte porub</i>
<i>ačarka</i>	<i>bezgin</i>	<i>čifte-tellija</i>
<i>adam</i>	<i>bile</i>	<i>čila</i>
<i>adlija</i>	<i>bocman</i>	<i>čirpija</i>
<i>ahdnama</i>	<i>bajunbag</i>	<i>čoptaze</i>
<i>ajak-kabija</i>	<i>bršljan</i>	<i>čuka</i>
<i>vjva (alatka)</i>	<i>budža</i>	<i>čuše</i>
<i>arakčin</i>	<i>(džuba)</i>	<i>čutura</i>
<i>(rakčin)</i>	<i>bumbar</i>	<i>čeder</i>
<i>aresat</i>	<i>(jelo)</i>	<i>(očederiti</i>
<i>askija</i>	<i>buzalma</i>	<i>se)</i>
<i>aša-jokari</i>	<i>čalija</i>	<i>čefija</i>
<i>bademezma</i>	<i>čamac</i>	<i>čejne</i>
<i>bakva</i>	<i>čankoliz</i>	<i>čil</i>

đole	jagma	kutup	(sjemen-	tahtalija	urgija
đubra	(jabuka)	lafozan	kita)	tahtariti	vakanuvis
đulče	jahod	leblebija	silaj	takatuk	vašak
đeba	jaman	lola	sindžef	tarifa	veremot
(posuda)	janbeza	lolati se	sitilj	tasvir	zagarija
dedo	japma	maglata	spanać	tatarčevab	zajaksuzitiš
delik	japundže	makasa	sukija	tatli	zár
dereglija	jaspra	malkoč	suvarma	telatin	zauhar
džimrijati	jasprena	mantak	suzum-ana	toljaga	zavija
Đerdap	kesa	marvant	šanelija	topač	zifir
đerđina	ječa — ječ	masat	šarpelj	trepeta	zulbija
điga	jedekteš	matrapaz	šepav,	torkula	zunar
đomba	jedileri	mavlak	šeper	tulija	zenit
đuderija	jegeš	meaš	šiba	ulvan	zolota
elverisati se	jengič	mekik	širden	(urvan)	
erenler	jelkovan	merteklija			
erisati	jenisati	mesarif(at)			
firarija	jeralma	miktali			
filurija	jigum	mitka			
fatura	jilduznama	mistrija			
fagfurija	joldašiči	monsun			
gavez	junga	mualedža			
greh	juklen	namečansuz			
guša	juriti	nefti			
guta	kaditi	odenjak			
ha ... ha,	kahren-	omča			
hajati	džebren	onluk			
hajta	kakula	opervaziti			
hajvanija	kalamisk	oranile			
harabat	kartop	oronuo			
haran	kasnak	panadžur			
harbonos	katarka	paralanta			
(uharbono-	kav	patka			
siti se)	kavijar	peče			
harendija	kila	perdah			
haspa	kivan	pero			
havanteste	kiptija	perver			
hora	koidžija	pokajariti			
hošafluk	kolmiš	prasa			
hotoz	koparan	pusuz			
hrđ	koračluma	reva			
humnjak	lorija	saganak			
ičum	korudžija	sakrma			
idet	krkleri	samum			
idirot	krnadaruša	sapuk			
igde	krnađide	saptisati			
ilikluk	kum	sargija			
imbek	kuplidže	satrmač			
istif	kurađa	sefija			
išlek	kurakluk	sjemenka			

Mislim da u ovaj rad nije trebalo unositi riječi koje se upotrebljavaju u sasvim uskom krugu stručnih lica, jer u samom naslovu autor veli da obrađuje »turcizme u narodnom jeziku i narodnoj književnosti«. Prema tome ova- mo ne spadaju pravni i drugi termini, koje možemo naći samo u stručnim dje- lima i koji su poznati samo stručnja- cima. Kad je autor već uvrstio osobna imena i prezimena orijentalnog porije- kla, trebalo je to, mislim, odvojiti u posebno poglavlje. Tako bi se pružila mogućnost da se sakupe još mnoga ime- na koja autor ovog rada nije zabilježio. Pri tome bi mogli biti izostavljeni ma- nje značajni istoriski podaci kao, na pr., da je neki od pređa familije Hadžialaj- begovića bio po zanatu tabak.

Isto tako je kod imena mahala i ulica trebalo radije navesti, na pr., Skende- riju, Šatoriju, Čekrčincu, Kulukčije, Pehlivanušu, Sahtijanušu itd. nego Abadžiluk i Čumusiju.

U uvodnom dijelu (str. XLIV) gdje se govori o dodavanju naših pomoćnih gla- gola turskim i drugim orijentalnim ri- ječima, trebalo je konstatovati da su ti glagoli odreda doslovni prevodi turskih, a ovi opet isto tako prevodi perziskih pomoćnih glagola.

Kroz cijeli rad se provlači pogrešna tvrdnja da je nastavak -i perziski na- stavak za tvorbu adjektiva, dok je to

uistinu arapski nastavak *س* (*yāyī nisbet*) koji ima istu funkciju i koji se u perziskom jeziku dosta upotrebljava.

Kod nekih riječi, na pr., *jangin*, *katana*, *keče*, *mum*, *siper*, *aferim*, *sultan* i mnogih drugih, autor nije dao njihovog osnovnog značenja koje se razlikuje od onog koje su te riječi dobile u našem jeziku.

Već je primijećeno (prof. Dr. S. Marković) da kod tumačenja pojedinih riječi ima neujednačenih definicija. Ima ih i nezgodnih. Tako se, na pr., kod riječi *hamurluk* kaže: »odjeljenje u pekari u kojemu pekar mijesi hljebove i somune« mjesto »u kojem pekar mijesi tijesto«.

Pri tumačenju riječi trebalo je izbjegavati trivijalne izraze kao što su na pr., »švorc«, »picajzel«, »troškali«, »posao sa srkletom« i td. Isto tako nije trebalo bez nevolje upotrebljavati tuđe riječi kao što su na pr. *fela*, *dost*, *lopov* i td.

Po našem mišljenju autoru su se izmakle neke pogreške i pri tumačenju pojedinih riječi, a negdje je tumačenje nepotpuno.

Riječ *abraš* može značiti i šare po ćilimu ili sedžadi.

Kod riječi *adet* navedena poslovice treba da glasi: »Bolje je da nestane sela nego adeta«.

Ađara — *būdara* dolazi od ar. izraza *uğar* — *buğar* (drugi je izraz samo reduplikacija).

Agda je došla od ar. riječi *aqīd* uprkos toga što Šemsudin Sāmī to u svom rječniku izričito negira. *Aqīd* je pridjev koji ima značenje participa pasivnog, a dolazi od arap. glagola *aqada* (spojiti, vezati).

Vlastito ime *Āguš* nema ništa zajedničko sa perziskom riječi *āguš* (zagr-ljaj), nego je to nastalo od *Ago* kao od *Ahmo* — *Ahmaš*; od *Aljo* — *Aljuš*; *Ahmet* — *Ahmetaš* i td.

Riječ *ājān* čini mi se da nije tačno protumačena. Osim toga jednina ove

riječi *ain* ne znači ni »oko« ni »izvor«, nego »gospodin«, »prvak«, premda je ovaj izraz homonim i za to značenje.

Riječ *ajlūkkija* (lice koje radi uz mjesječnu platu) glasi u turskom jeziku »*ajlūklī*«. U našem jeziku je riječ »*ajlik*« dobila nastavak »-ci« mjesto »li« po svojoj prilici pod uticajem riječi »*aylakci*« (besposličar, danguba).

Ajnbejn neće biti složenica od *ain* (oko) i turske riječi *beyin* (mozak), nego je *ajn* reduplikacija od riječi *bejn*, a tur. riječ *beyin* je skraćeno od *beyin dağılmak* (zapanjiti se, zabezeknuti se).

Kod izraza *āčkā* nastavak »-če (ce)« nije turski, nego perziski za tvorbu deminutiva.

Akrep se zove i kazaljka na satu koja pokazuje sate.

Almāsija se pravi od želatina i šećera.

Kod riječi *āmidža* već u turskom jeziku je arapskoj riječi *amm* dodat perziski deminutivni nastavak »-ce«, dok je kod riječi *dāidža* taj nastavak dodat u našem jeziku po analogiji na onu prvu.

Āmetice nije nastalo od arap. riječi *āmmatan*, nego od *hamlatan*, što znači »jednim udarom«, »na juriš«.

Anladūmi ne znači »shvati! razumi!«, nego »jesi li razumio?«, jer dolazi od turskog, *anladın-mı*?

Arāba nije perziska riječ, nego grčka. Ibn Batūta u svom putopisu govoreći u Konstantinopolisu veli: »*Ar-rūmu yusammūna l-ağalata arabatan*« (Bizantinci nazivaju kola arabom).

Mjesto *arterisati* obično se govori *alterisati*.

Āses je plural od *ās* (noćni čuvar).

Asma (vinova loza, odrina) nije nastala od tur. participa od glagola »*asmak*« (*visiti*) nego je to imenica koja i u turskom jeziku ima isto značenje kao i u nas. Uostalom »*asmak*« ne znači »*visiti*« nego »*objesiti*«.

Bāhīl u Sarajevu i srednjoj Bosni znači »zavidan«.

Bajāgi dolazi od turskog *bayağı* u značenju »upravo«, »prilično«.

Bàkāl (od *baqqāl*), *dželat* (od *ğallād*), *kasap* (od *qaşşāb*) i mnoge druge arapske riječi koje dolaze u ovom obliku a znače neko zanimanje, ne spadaju u participe kao nomen intensit., nego su (poimeničeni) pridjevi (*ism al-mansūb*). U ovu kategoriju spada i riječ *ham-mām* (banja).

Izraz *baklāva* nije nastao od arap. *bāqlā*, nego se ta imenica u istom obliku upotrebljuje u arapskom jeziku (u *Hiljadu i jednoj noći* na više mjesta).

Bāš ustune znači »drage volje«. Ta je fraza doslovan prevod arapske »*ālā r-ra'si wa'l-aini*«, sa mo joj je drugi dio u turskom ispušten. Osim toga »*üstüne*« ne znači »na te, na tebe«, jer se tu radi o pronominalnom nastavku -*ü* i dativnom nastavku -*a*, između kojih je uskočilo pronominalno »*n*«.

Batākčija u turskom jeziku znači čovjeka koji se zadužuje unaprijed uvjeren da duga neće vratiti.

Bātāl neće biti od arap. *baṭṭāl* (partic. aktivni kao nomen intensit.), jer taj oblik u arapskom ima drugo značenje. Autora je na pogrešnu pretpostavku navelo to što je u toj riječi glas *t* već u turskom jeziku podvostručen.

Povodeći se za Šemsudin Samijem autor tvrdi da je riječ *bēcār* nastala od arapske riječi »*bikr*«. Ja, međutim, mislim da ovaj izraz dolazi od perziskog *bikār*. Srvani arapski izraz u turskom jeziku *mücerred* koji ima isto značenje.

Bedūin mislim da je nastalo od arapskog plurala *badawiyin*.

Bēgluk znači još »sjedište« i »konak« ili »čardak«. Prema tome stih »do beg-luka bega udbinskoga« ne znači »kraj, područje kojima upravlja beg.« (Srvani riječ »*begluk-mejhana*«).

Riječ *bēktaš* nema veze sa perziskim glagolom koji znači »ljuljaj se!«. *Bektaš* je u perziskom jeziku osobno ime koje dolazi i u Sāidiju »*Gulistanu*«. *Bektaši*, prema tome, znači pripadnik derviškog reda koji je, kako se veli, osnovao *Bektaši Veli*.

Turska riječ *bel* (pojas, leđa) nema ništa zajedničko sa perziskom *bil* (lopata).

Bēli je arapska riječ koja u arapskom glasi *balā* (dakako). Ova je riječ u perziskom jeziku, po pravilu koje vrijedi za slične arapske riječi, dobila oblik *bēli* i takva preko turskog došla u naš jezik.

Bent başı nije »mjesto gdje se nalazi glavni uređaj riječnog korita«, nego je to ili vrh ustave ili brana koja služi za dovod vode na vodenicu ili stupu. (Lokalitet *Bentbaşa* u Sarajevu dobio je ime stoga što je tu na Miljacki bila brana iz koje je voda išla na Gazi-Isabegove mlinove, koji su se nalazili niže današnje brane. Mahala koja stoji iznad toga mjesta i danas se zove *Nadmlini*).

Bēsīm nije »zapravo: Bessim«. Ta riječ i u arapskom jeziku vrijedi kao obični pridjev i ima samo jedno »*s*«.

Perziska osnova *bīn* dolazi od glagola *dāden*.

Bisērdžik može značiti i cvijet koji se lat. zove *Convallaria majalis*.

Za riječ *būdāk* u značenju trnokopa ne mislim da ima vezu sa turskom riječi »*būdak*« u značenju grana. Isto tako mislim da riječ *būdāv* nije turskog porijekla.

Būlom zove i šegrt majstorovu ženu.

Čalākati u našem jeziku znači i obrati preostalo voće sa grana. To značenje i odgovara turskom glagolu *çalmak*.

Čalan nije particip prezenta od *çalmak*, nego je ta riječ nastala od *čalar sā'at*, tj. sat koji iskucava.

Čapraz nije »konj koji ima bjeline na prednjoj desnoj i na stražnjoj lijevoj nozi«, nego konj koji je unakrst putnogast. Takav se konj smatra nesretnim. Značenje koje autor navodi pod br. 2 nije posve tačno. Čapraz se naime zove i udarac koji dobije onaj koji se kliza na saonicama od drugog koji za njim ide kad ga ovaj (drugi) stigne. Isto se tako zove i udarac užetom preko prsa

onoga koji se na ljuljački njiše od dvojice drugih koji mu s obje strane stoje držeći krajeve užeta u rukama. To se čini da ljuljačka dobije veći zamah.

Čekić je perziska riječ i u tom jeziku prvobitno glasi *čākūč*. Dugi vokali su već u turskom, u duhu toga jezika, postali kratki. Kako ovdje krajnje *-ič* nije naš deminutivni nastavak, ovu bi riječ trebalo pisati *čekič*, jer perziskom glasu *č* uvijek u našem jeziku odgovara »č«.

Riječi *čengija* i *čengijati* dolaze od tur. riječi *čingi*, a ova od *čingane* (cigani).

Nije posve sigurno utvrđeno porijeklo riječi *čerâhor*.

Riječ *česma* nije nastala od perz. riječi *češm* u značenju »oko«, nego od *češme* = izvor. (Sravni arap. izraz *ain* koji je homonim za oko i izvor).

Š. Sami tvrdi da je riječ *čete* albanska.

Čevra je došla od arap. riječi »*kaur*« pa bi tu riječ u našem jeziku trebalo pisati *čevra*, jer arap. (*kâf*) u našem jeziku prelazi u »č«.

Čilāš — zapravo *čil at*, je konj koji ima bijele ili lugaste pjegice po koži. Riječ nema veze sa perziskom riječi *čil*. Na isti je način u našem jeziku nastala riječ *kulāš* od tur. *kula-at* (pridjev je kulatast).

Čülhan (pravo je *Čülhan*) se zove ulica blizu Baščaršije stoga što je tu bila ložionica Firuzbegove banje (v. H. Kreševljaković »Hamami« str. 53).

Čurek je okrugao čaršijski hljeb od bijelog brašna koji je napravljen s posebnim kvasom, što ga pekari zovu »*maja*« (pravi se od istučena nohuda zamiješana toplom vodom), a maže se po vrhu jajetom. Na isti se način pravi i *čahija* i *simit*, samo što se mjesto jajetom mažu uljem. Ni u jedno se ne stavlja mljeko.

Imenicu *červiš* treba pisati *červiš*, jer perziskom glasu »č« odgovara u našem jeziku »č«.

Čúnak je i maleno izdubeno korito u koje se stavi cijev pa se prebacuje kroz žice na stanu i tako se tka.

Čürak je perziska riječ od *gurg* (vuk).

Dār u arap. jeziku ne znači samo kuća, nego i pokrajina, zemlja. To značenje naročito ima plural ove imenice *diyâr*.

Kod izraza *daûlbaz* je u našem jeziku nastala metonimija između osobe i oruđa kojim se ona služi, pa mjesto *bubnjar* ta riječ znači *bubanj*.

Dimirlija ili *demirlija* je dobila svoje ime po tome što se postavlja na stalak od željeznih šipaka (*demir* = željezo).

Deve kušu ne znači »kamilina ptica«, nego »ptica koja sličići kamili«, jer se tu ne radi o posesivnom nego o genitivu: poređenja.

Dišija znači i ženku kod ptica.

Đivit je arapska riječ koja je u perz. jeziku dobila oblik *devit* od *dawât*, a onda u turskom *đivit* kao *kelâm* — *kelim*, *mizâh* — *mizih* i *td*.

Dubâra je kratica od *du bâra du* tj. dva puta dva.

Pravilno je *Dža'far Barmaki*, a ne *Bermekid*, jer naša narodna pjesma ne zna za evropske oblike riječi kao što su *Abasidi*, *Bermekidi* i *td*.

Za riječ *džemâdan* mislim da je nastala od arapsko-perz. složenice *đanbdân* tj. ono što pokriva prsa.

Izraz *džëviz* dolazi od perz. *đavz*, od koga je uzeta i arap. riječ *đauz* (orah).

U riječi *džüzdân* prvi dio, tj. »*đuz*«, znači komad, listić.

Džüdzâ je riječ uzeta od perz. *đüz* ili *đüze*, što znači mlado, mladunče. Odavde je nastala i naša riječ *čuše*.

Arapska riječ *đins* je latinskog porijekla.

Đëm od tur. *gem* mislim da je nastala od perz. *ligâm* tako da je otpao prvi slog.

Osnovno značenje riječi *dërdan* je »vrat«.

Đüde je nastalo od arap. *đudda* (znak).

Ime *Ḍūla* dolazi od *Gūlay*, što znači ruža mjesječarka (od *ay-gūli*).

Ēspāp dolazi od arapske riječi *asbāb* (pl. od *sabab*). Ovaj se plural u značenju »prtljaga«, »roba« upotrebljuje i u arapskom jeziku.

Ēšgāl ili *ēžgāl* se upotrebljava u značenju »zaposlenost«.

Fūstuk je plod drveta koje se lat. zove *Pistacia vera*.

Prilog u obliku *gāyatan* ne upotrebljuje se u arapskom jeziku, nego uvijek stoji u genitivnoj vezi sa sljedećom riječi. Obično se u nas kaže *gājetīle*.

Imenica *gurābija* nema veze sa arap. riječi *gurāb* (vrana). Mislim da riječ dolazi od arapskog *qirābī* tj. ono što se nosi u torbi (*qirāb*), jer se takovi kolači obično nose na put kao brašnjenica. Uostalom i u turskom se, mjesto *gurabi*, vrlo često govori *kurabi*.

Hājdūk je porijeklom arapska riječ. Infinitiv od glagola *ḥāda* glasi *haidūd*, a znači »skrenuti s puta«, a onda »odmetnuti se«. Da arapski infinitiv može dobiti značenje imenice poznato nam je iz izraza kao što je *ih̄tiyār*, *halāk* itd., pa je infinitiv *haidūd* dobio značenje »odmetnik«. U mađarskom jeziku je od ovog oblika otpalo krajnje *-d* kao što se dogodilo sa našom riječi *medved*, koja u mađarskom glasi *medve*. Tako skraćenoj osnovi dodat je mađarski pluralni nastavak *-k*, pa je taj plural u singularnom značenju ušao u srpskohrvatski jezik.

U arapskom jeziku *ḥalīb*, a ne *ḥaleb*, znači »jomuža«. Za *muhalebiju* neki leksikografi tvrde da je dobila ime po poznatom arapskom vojskovođi *Muḥallab ibn abī Šufra*, kao što za »buraniju« tvrde da je dobila ime po *Būrāni* ženi halife Ma'mūna.

Hāmbār je riječ perziskog porijekla i glasi *anbār* (spremište, skladište) od glagola *anbārīden* (napuniti). Već i u turskom ova riječ ponekad glasi *hambar*.

Mislim da riječ *harlōvit* nema nikakve veze sa riječju s kojom je autor dovodi u vezu.

Hāsna nije arapska nego mađarska riječ. Od toga korjena postoji u mađarskom jeziku pridjev, glagol i td.

Hātun je turska riječ.

Hāvās znači i zapis i čudotvorni lijek.

Hālei-šer'ija ne znači »rezervatio mentalis«, nego »pravna smicalica«.

Hūde u perziskom ne znači »korist«, nego »pravo«, »ispravno«.

Kod riječi *hūrī* ili *haci* nastavak *-i* je perziski član za oznaku neodređenosti ili jednine.

İcīndija nije »treća muslimanska svakodnevna molitva«, nego druga, jer se dnevne molitve ne broje od jutarnje nego od podnevne. To je razlog da Perzijanci podnevnu molitvu nazivaju »*namāz-i nuḥustīn*« (prva molitva), a icīndiju *namāz-i duvvum* (druga molitva), arapski *ṣalāt al-wustā*. Uostalom *ikīndi* znači isto što i *ikīnci*, jer nastavak *-di* u starijem turskom jeziku služi za tvorbu rednih brojeva. Stih koji autor ovdje citira treba da glasi ovako: »Beg Ali-beg icīndiju klanja, siv mu soko na sedžadu pada.«

Imām je i u tespihu (brojanici) glavno zrno, obično dulje od drugih; ono stoji na vrhu tespiha i redovno je ukrašeno kitom.

Posve sam siguran da je *indže karaula* pogrešno zabilježeno mjesto *sindžir karakola*, tj. stražari u lancu postrojeni.

Intikāl nije »prelaz prava vlasništva na imovini sa umrlog na nasljednike«, nego uopće prelaz toga prava sa jedne fizičke ili juridičke osobe na drugu.

Istiska je arap. naziv za vodenu bolest (*hydropsia*), a u našem jeziku se upotrebljuje za tuberkulozu. Ovaj izraz je homonim za vodenu bolest i za »moliti za kišu«, ali prvo značenje nije nastalo iz drugoga. Nije mi jasno šta znači »staračka sušica«.

Iščil ni u kom slučaju ne može značiti instinkt. Osim toga »*aškal*« u arap. jeziku ne znači »sumnjiv« niti izraz *iščil* dolazi od arap. »*šekl*« (lik), nego je to došlo iz infinitiva *iškal* u značenju

»sumnja, dvojba«, u kome je po perzijskom običaju arapsko dugo *ā* zamijenjeno dugim *ī* (kao *mizāh* — *mizih*, *dawāt* — *devit*) koje je onda u turskom skraćeno.

Išlēisati upotrebljuje se u našem jeziku a i u turskom i u značenju »curiti« (za ranu ili gnoj).

Ište dēldum kao odgovor na »*đela mašala*« nekad je neko, valjda od šale, upotrebio i tako se ta fraza kod nas udomaćila, a kad bi je čovjek u turskom jeziku upotrebio, ispaao bi smiješan.

Itirāz znači prigovor.

Perziski veznik *yā* = ili, nije nastao kao kratica od *yāhud*. Ovaj drugi veznik odgovara našem iliti.

Jāgla (pravo je *jagle*) nije isto što i »cicvara«.

Jāndžik je nastalo od turskog *yancik* — konjski oklop.

Kaba — *day* u turskom označuje čovjeka koji se prikazuje junakom.

Riječ »*qāʿde*« u arapskom može značiti i »melodija«. Izraz »*gajde*« ne dolazi od gornje arap. riječi, nego je turska riječ i u tom jeziku glasi »*kajde*«.

Kālay je strana riječ u turskom jeziku.

Riječ *Kālčine* dolazi od perzijske riječi *hārčīn*.

Kāluf nema veze sa arapskim glagolom »*qalb*«, nego je to perz. riječ koja u tom jeziku glasi *kālbud* ili *kālbed* pa je arabizirana u *qālab* ili *qālib* i odatle je prešla u turski, a onda u naš jezik. Ako *kaluf* znači omot (futrola) na pr. *kaluf* za cigaraluk, onda dolazi od arap. *gilāf*, tur. *kiluf*.

Karabāsan u turskom znači »*mōra*«, a ne »prikaza«.

Etimologija riječi *karalimān*, koju navodi autor, nema nikakve vjerovatnosti.

Kātana u mađarskom jeziku glasi *katona* (vojnici).

Riječ *kāvak* autor prevodi »topola (u nekim krajevima kažu jablan)«. Topola i jablan nije isto drvo.

Kāzma, trnokop i krampa su različite alatke.

Keške se ne pravi od bungura, jer se pšenica za bungur najprije obari pa se samelje nakrupno »prebije«, a pšenica za keške se odstupa (oljušti) u stupi.

Kéva u nas na selu znači i štap savijena vrha.

Kínjiti je mađarska riječ.

Kol kao drugi dio složenice *karakol* znači »vojska«.

Kolājdele se kaže onome ko jede i odgovara našem »na zdravlje, prijatno«, našto će drugi odgovoriti »*bujrun*« (izvoli).

Költuk se zove i mali jastuk.

Könšibak je nastalo od tur. *konšu* — *kapusu* (vrata susjedu) pa je posvojni nastavak *-su* otpao, a od ostatka je nastala imenica *konšipka*, *konšibak* itd.

Köheylān nije ni u kom slučaju arapska riječ. Mislim da je to perzijska složenica od *geylani-kūh* (gorski jelen), što se obrnutom genitivnom vezom (*izafeti maqlūb*) pretvorilo u *kūhi-geylān*, a onda je ispadanjem genitivnog nastavka i glasa *g* nastalo *kūhejlān*, od čega je nastalo naše *čuhejlan*. Poznato je da naša narodna pjesma često prisposodblja dobra konja gorskom jelenu.

Krbulja se pravi i od trešnjeve kore. U nekim našim krajevima tu posudu zovu »*kuzo*«. Poslovica glasi: »Gdje kažu mnogo jagoda, treba ponijeti mali *kuzo*«.

Krkluk je i vrsta dukata, valjda je vrijedio 40 groša.

Kūsūr u našem jeziku ima dva značenja: »sitni novac koji se vraća onome koji nešto plaća krupnim novcem«, i »pogreška« ili »propust«.

Kūštuk znači ono što se u nas na selu zovu »*ručanice*«, tj. vrijeme ručka između devet i deset sati. Tako se zove i neobligatna molitva koja se u to doba vrši.

Qabda u arapskom znači šaka i držak.

Lādem je i *electuarium* koji se zove *laudanum*.

Lendôhan dolazi od perziske riječi *lendhâ*.

Mâbêjn ili *mâbêjna* je prostorija koja dijeli žensko odjeljenje dvora od onog dijela gdje se primaju strana lica.

Mâjhoš je nastalo od perz. riječi *may* (vino) i *hōš* (ugodan), tj. ono što ima vinski okus.

Mâtara je od arapske riječi *maḥhara* (posuda za vodu).

Mêcûltija mislim da je nastalo od *meyt-örtüsü*, tj. mrtvački pokrivač.

Meger u perziskom znači: možda, izgleda, kao da, osim.

Mêkâm znači i položaj (u nekom zvanju).

Riječ *mêrâk* nema veze sa arapskom *riqqa*, nego taj izraz dolazi od medicinskog izraza *marâqî* (hipohondrija).

Mêrhabâ u arapskom znači »prispio si u prostranstvo« (pa nek si komotan).

Meze u perziskom znači »poslastica«.

Mûhlija je i mekano poveće dugme na dušek (bude ih šest ili osam) koje drži vunu da se ne pretače unutar dučecne dimije. Ono značenje koje autor kod ove riječi navodi mislim da je došlo odatle što je raspoređeno na čakširama bio skopčan ovakvim dugmetima.

Da li »*mukadem*« možda ne dolazi od arapske riječi *muqattan* (pamučni)?

Turska riječ *nacak* došla je od perziske *nâcâh*.

Riječ »*nâme*« u perz. znači »knjiga«, »djelo«.

Ogul u riječi *ogulot* ne znači »muško dijete«, nego »roj«.

Ojnak u turskom znači i »zglob« ili »pregib« u nekog predmeta i u tom značenju se u našem jeziku najčešće upotrebljuje.

Riječ *pafta* mislim da je nastala od perziske *pâftra*. To je prvobitno narukvica koja se stavljala na ruku kod lovac sa sokolom.

Pâjdâš je perziska složenica od *pây* (noga) i nastavka *-dâš* odnosno *-tâš*, koji znači udruženje. Prema tome paj-

daš znači čovjek koji naporedo korača, tj. saputnik.

Pânta je postalo od perziske *payvand* (veza, spona).

Za riječ *papâgaj* smatram da je došla iz nekog jezika Indije.

Vlastito ime *Pâšan* držim da ne dolazi od paša, jer to osobno ime postoji i u perziskom u istom obliku.

Nije tačno protumačena riječ »*pâzarija*« (konfekcija). Taj je pojam oprečan onom što znači »*smârlama*«.

Pêča (koprena na licu) dolazi od perz. riječi »*pîček*«.

Pêrde može značiti i prijeko vezane žice na muz. instrumentu.

Kod složenice *pitihamiz* drugi dio tj. *hamiz* zamijenjen je mjesto *Hamid* (ime glasovitog turskog škrtice).

Pîrlît je po svoj prilici od perziskog *pelîta*.

Pûsula u značenju »kompas« talijanskog je porjekla, a kad znači »cedulja« ili »potvrda« onda dolazi od arap. riječi »*wuşul*«.

Rakâz — *rekâza* u turskom znači »njuhalka na zidnom satu«. To dolazi od arapskog *raqqâş*.

Arapska riječ *ra'îya* znači »stado« i »podanici« bez obzira na vjersku razliku.

Rugâbet mislim da je nastalo od arapske riječi *garâbat* (čudo) tako da je usljed metateze najprije glasila *ragabet*, a onda zbog disimilacije samoglasnika *rugabet*. Ispor. *davudžija* mjesto *davudžija*, *bocman* mjesto *batman*.

Rûğan ili *revğan* u perziskom znači »ulje«.

Turska riječ *sancak* je nastala od perziske *sanğûk*.

Sâč je došlo od perziske *sâğ*.

Sâvak znači i »kolac, obično hrastov, koji se zabije u zemlju oko podnožja velikog kamena da se ne bi kretao ili nagnuo. Obično ih ima više.

Senâbija je vrsta kisele jesenske jabeke.

Složenica *sêrhat* je nastala od dvije sinonimne riječi: perz. *ser* (kraj, rub,

ivica) i arapske *ḥadd* istog značenja. Prema tome je izraz »*serhat i krajina*« dvostruka tautologija.

Riječ »*Sermijáši*« mislim da je zami-
jenjena sa »*sergijaši*«.

Po mom mišljenju riječ »*sijáset*« u značenju »mnoštvo« dobila je ovo značenje odatle što su tjelesne kazne izvršavane javno, na »*sijaset-mejdanu*«, u prisustvu mnoštva ljudi.

U *siláhšör* (koji barata oružjem, oružnik) drugi dio, tj. *šor* nije nastao od perziskog glagola *šusten* (prati), nego od *šüriden* (baviti se nečim).

Sipāhi u perziskom znači »vojnik«. Od kolektivne imenice *sipāh* (vojska) pomoću nastavka -i napravljen je singular.

Sòfra se zove i zaokružena učinjena koža, na čijem su rubu povezane duge petlje također od kože. Služi za odnošenje hrane težacima kada rade na njivi.

Srma znači »pozлата«, tj. srebro ili druga kovina prevučena zlatom.

Surmedán ili *surmedánluk* (posuda za antimón) može biti i od kože ili slonove kosti.

Sürüntü nije oblik 3 l. sing. perfekta, nego je to imenica koja je napravljena pomoću nastavka -inti ili -üntü, koji je kod turskih imenica vrlo česta pojava.

Šáh je šahovska figura — »kralj«.

Šal u perziskom jeziku ne znači vuna.

Riječ »*šámbek*« mislim da potječe iz mađarskog jezika.

Šéhít u značenju »mučenik« ne dolazi od arapske riječi »*šahāda*« nego je to siriska riječ, koju su Arapi tek u islamsko doba preuzeli u svoj jezik. Najbolji je dokaz za to činjenica što ta riječ u ovom značenju nigdje u Kuranu nije spomenuta, premda Kuran govori dosta o smrti na bojnopolju. (Isp. grč. riječ »*martir*« koja znači »svjedok«).

Riječ »*tárabe*« mislim da je nastala od tursko-perziske složenice »*tahta-perde*«, kako se i sada u turskom ova vrsta ograde zove.

Táš se zove i svaka pločica u igri domino. Prema tome »*taš-bir*« se kaže i u ovoj igri kad u jednog partnera ostane neutrošena samo još jedna pločica.

Za riječ »*távla*« (vrsta igre) *Burhāni-qāti* tvrdi da dolazi od riječi *ṭawíl* (v. tamo kod izraza *hāne-gír*).

Tencera je u tur. jezik došla od arapskog *tanğara*.

Tèrkija je perz. riječ i tamo glasi *tírkeš*.

Ne postoji tur. riječ »*tek*« koja znači »samo«. Naš izraz »*tèke*« (*malko*) nastao je od turskog *tike* (komadić, malo).

Torba je perz. riječ i glasi »*tohra*«.

Učkúrluk je i zadjeljan štapić pomoću koga se uvlači svitnjak u obašvu.

Riječ *úksuz* nastala je od staroturskog izraza *ög* (majka) i nastavka -*siz*. Isp. mađar riječ *anyátlan*. Autor je pogriješio povodeći se za Š. Samijem.

Ulčija je i štap kojim se mjeri dužina mrtvacu, da bi se znalo koliki treba iskopati grob.

U složenici »*zèjbek-háva*« druga riječ znači melodiju ili napjev.

Zúlf je perziska riječ.

Pored svih ovih i drugih primjedaba, koje bi se mogle dati, ništa ne umanjuje naučni doprinos koji pretstavlja ovaj rad A. Škaljića. Pogotovo kad se zna kako je slabo proučeno pitanje turcizama u našem jeziku. Ako ove napomene doprinesu boljoj i potpunijoj obradi tog važnog problema, onda su one postigle cilj s kojim su pisane.

Š. Sikirić

Ann K. S. Lambton, *Persian Grammar*, Cambridge, at the University Press 1957, str. XXIV + 257.

Ovo djelo je cjelovit udžbenik savremenog perziskog jezika. Sastoji se iz sadržaja (str. V—X), predgovora (s. XI—XII), uvoda (s. XII—XXIV), prvog dijela (s. 3—177), drugog dijela (s. 180—250) i šest dodataka (s. 251—265).

Kako je djelo namijenjeno za izučavanje savremenog perziskog jezika to je u uvodu detaljno obrađena fonetika modernog perziskog jezika. Pri tome je trebalo posvetiti više prostora ortografiji i fonetici perziskog jezika obzirom na različito pisanje slova u raznim položajima riječi i s obzirom na glasovne promjene koje mogu da nastupe međusobnim dodiranjem pojedinih riječi.

Gradivo je u ovom djelu raspoređeno u XXI lekciju koje su ispunjene raznolikom gramatičkom materijom. Pri tome, razumije se, pojedina gramatička pitanja nisu mogla biti cjelovito obrađena u jednoj lekciji. Stoga su određena pitanja, koja gramatički predstavljaju cjelinu, obrađivana u dvije ili više lekcija. Radi lakše upotrebe djela pisac je (na str. 267—274) dodao alfabetski indeks pojedinih gramatičkih pitanja i to prvo prema engleskom, a onda i prema perziskom alfabetu. Tako se svako pitanje može lako naći i u cjelini sagledati.

Prvi dio ovog udžbenika obrađuje gramatička pravila perziskog jezika dok je drugi posvećen obradi arapskih elemenata u perziskom. U izlaganju se pisac služi induktivnom metodom. Iza gramatičkog dijela svake lekcije u prvom dijelu ove knjige nalazi se vokabular iza koga su donesene vježbe, prvo na perziskom, a onda na engleskom jeziku. Vježbe su početka jednostavne (do X lekcije), sastavljene od zasebnih rečenica bez sadržajne povezanosti. Od X lekcije nadalje one se sastoje od tekstova pisanih savremenim perziskim jezikom, različite sadržine: narativne, istoriske, pravne, književno-istoriske i dr. Vježbe na engleskom jeziku su, međutim, kroz cijelu knjigu u vidu pojedinačnih rečenica (bez sadržajne povezanosti).

U drugom dijelu koji je posvećen arapskim elementima u perziskom, zbog različitosti materije o kojoj je riječ, morao je biti iznesen glavni dio arapske morfologije, iako s manje pojedino-

sti nego što se to čini u arapskim gramatikama.

Vježbe su u ovom dijelu udžbenika date bez vokabulara. Međutim, bilo bi bolje da je i ovdje, uz svaku vježbu, donesen odgovarajući vokabular, jer student u toj situaciji još nije u mogućnosti da se s uspjehom služi rječnikom.

Pada u oči da su u ovom udžbeniku obrađene izvjesne pojedinosti koje se u gramatikama često zanemaruju. Tako su, na primjer, u V lekciji (u I dijelu, s. 37—49) koja je posvećena brojevima, obrađeni razlomci, decimalni brojevi i četiri osnovne aritmetičke operacije, a u XIV lekciji (s. 166—173) iznesene su forme učtivog razgovora kao i neke razlike između govornog i književnog jezika.

Na str. 251—255 nalazi se prvi dodatak (Appendix) u kome su alfabetski redom navedeni najčešći perziski nepravilni glagoli i njihove prezentske osnove, ali bez značenja. Propušteno je isto tako da se ukaže na fonetske promjene koje se javljaju u prezentskoj osnovi ovih glagola. U drugom dodatku (s. 255), navedeni su najčešći perziski uzvici.

Treći dodatak (s. 255—258) sadrži kalendar: imena mjeseci (na perziskom i arapskom) i formulu za izračunavanje Mjesečeve (hidžriske) godine. Tu su navedeni i perziski narodni praznici kao i datumi na koje oni padaju. Četvrti dodatak (s. 258—259) sadrži nazive za novac, mjere i utege. U petom dodatku (s. 259—260) obrađena je brojčana vrijednost slova od kojih se neka iz »eb-džed«-alfabeta zamjenjuju svojim perziskim parnjacima koji im onda i po vrijednosti odgovaraju. Šesti dodatak, (s. 260—265) je posvećen intonaciji (na glasku u rečenici).

Valja istaći da je autor ovim djelom uspio da pruži odličan udžbenik modernog perziskog jezika.

S. Trako

Omer Hajjam, *Rubaije* s perziskog preveo Mirza Safet. Drugo izdanje priredio, pogovor napisao i tumač riječi proširio Alija Bejtić, Zagreb 1954, str. 98.

Ova knjižica sadrži prepjeve 226 rubaija (četverostih) klasičnog perziskog pjesnika i mislioca Omera Hajjama.

Bašagić je ove rubaije preveo sa jednog rukopisa koji je otkupio na javnoj licitaciji u Sarajevu 1915. godine, i objavio ih u dvije male sveske od kojih je prva izašla 1920., a druga 1928. godine. Sada je Alija Bejtić obe te sveske izdao u jednoj zbirci unoseći u nju još šest novih rubaija koje su pronađene u Bašagićevoj zaostavštini. Kao uvod u ovu zbirku Bejtić nije objavio Bašagićev uvod štampan u prvoj svesci prvog izdanja ovih prepjeva, nego je na mjesto njega štampao drugi Bašagićev uvod koji je nađen u Bašagićevoj zaostavštini. Taj novi uvod je interesantan stoga što pruža podatke o tome šta je Bašagić znao i mislio o Hajjamu, njegovoj poeziji, njegovom proučavanju i popularnosti. U kratkom pogovoru Bejtić daje kratku biografiju prevodioca i nešto podataka o proučavanju i prevodenju Hajjamove poezije. Na kraju je dodao tumač riječi.

S. Trako

Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Kliški, Crnogorski i Skadarski Sandžak (Orientalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia, Tomus primus. — Serija I, *Zakonski spomenici*, sv. 1), Sarajevo 1957.

Naša historiografija poslije Oslobođenja pokazuje širok interes za obradu istorije naših naroda pod Turcima. To se ogleda u pojavi niza zapaženih radova naših naučnika, koji su postavljanjem i novom obradom nekih ključnih problema naše istorije pod Turcima dali značajne priloge. I po-

red vidnog napretka, zadaci naše historiografije na ovom planu nisu ni izdaleka iscrpljeni, jer su još uvijek mnoga pitanja, naročito za noviji period (XVIII i XIX vijek), ostala takoreći nedotaknuta, a načeti problemi ranije istorije naših naroda pod Turcima zahtijevaju dalju razradu, šire rasvjetljavanje i svestranije tumačenje.

Osnovnu teškoću, koja stoji na putu razvijanja jačeg tempa za izučavanje ovog perioda naše istorije, predstavljaju najglavniji izvori — turska istorijska građa, njeno sakupljanje i stavljanje na uvid širem krugu naučnih radnika. Građe ima dosta, naročito u Carigradskom arhivu, ali ona je nažalost, s obzirom na izvjesne objektivne (Carigradski arhiv je u posljednje vrijeme postao takoreći nedostupan našim istoričarima!) i subjektivne teškoće (mali broj naših istoričara vlada turskim jezikom), još uvijek malo pristupačna široj naučnoj javnosti.

Na sreću u nekim našim arhivima i naučnim ustanovama (Državni arhiv u Dubrovniku, Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu, Orientalni institut u Sarajevu, Institut za makedonsku nacionalnu istoriju u Skoplju, Državni arhiv u Zadru, Orientalna zbirka JAZU u Zagrebu i dr.) očuvao se relativno bogat arhivski fond, a našim naučnicima pošlo je ranije za rukom da sakupe nešto probranog arhivskog materijala u Carigradu (kanunname, defteri), pa je, i pored spomenute objektivne teškoće, moguće nastaviti dalja izučavanja, koja bi bez sumnje dobila daleko širi zamah kada bi fondovi Carigradskog arhiva bili otvoreni i za naše naučne radnike.

Drugu teškoću u našim uslovima moguće je, ako ne potpuno otkloniti, osjetno ublažiti zahvaljujući činjenici da kod nas postoji posebna ustanova — Orientalni institut u Sarajevu (i ne samo on), kojoj je zadatak, među

ostalim, i publikovanje turske građe. Da se upravo djelimično ovako shvaća uloga instituta pokazuju rezultati i smjernice njegovog rada. Orijentalni institut raspolaže značajnim fondom istoriske građe, a njegovi članovi sakupili su i još uvijek sakupljaju građu u drugim našim i stranim arhivima. Pored posebnih radova, pisanih na osnovu novih materijala, dio ove građe, objavljivan je dosada u posebnoj publikaciji instituta (Prilozi za orijentalnu filologiju etc.). Najzad, sada je pokrenuta posebna edicija »Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia«, čija se jedini i isključivi zadatak sastoji u publikovanju turskih izvora.

Sudeći po onome što je rečeno u predgovoru prvog toma ove edicije, Orijentalni institut je postavio uglavnom dobar plan za objavljivanje turske građe. On će teći objavljivanjem građe u posebnim serijama: zakonski spomenici (kanuni i kanun-name), defteri, razna akta (fermani, berati i dr.) i sidžili. Prema tome građa će se pojavljivati upravo onim redom, koji stoji u skladu sa važnošću pojedinih izvora, i to kako s obzirom na sadržinu tako i s obzirom na vremensko održavanje ekonomskog i društveno-političkog razvoja Osmanskog carstva i položaja naših zemalja u njemu. Stoga je obrazloženje kojim izdavač u uvodu objašnjava postavljeni redoslijed za izdavanje pojedinih izvora potrebnom da se izdaju na prvom mjestu oni izvori »koji daju podatke o najkrupnijim linijama ekonomskog i društvenog života jugoslovenskih naroda pod turskom vlašću«, na mjestu, što posebno važi za kanun-name i deftere.

Iz predgovora se dalje vidi da je Orijentalni institut zamislio da izda uglavnom samo one turske zakonske spomenike koji se direktno odnose na naše zemlje (kanun-name za pojedine sandžake na našem području), kako

one koji su dosada bili nepoznati tako i one koji su bili ranije objavljeni.

U prvoj svesci zakonskih spomenika, koje su pripremili Dr Branislav Đurđev, Nedim Filipović, Hamid Hadžibegić, Dr Hazim Šabanović i Muhamed Mujić, objavljeni su kanuni i kanun-name iz XV, XVI i jedna kanun-nama (za hercegovački sandžak) iz XVII vijeka, koje se odnose na Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru. Tekstovi kanun-nama većinom su objavljeni po prepisima iz deftera, čije su signature date pred svakim tekstom. Tamo gdje je bilo potrebno, navedene su i druge signature gdje se još nalaze isti izvori, kao i podaci o ranijem publikovanju. Svi tekstovi obrađeni su kritički i sa prevodom na naš jezik. Uz nekoliko kanun-nama data su kraća objašnjenja pojedinih ustanova o kojima je riječ u kanun-nami, a na kraju sačinjen je registar pojmova iz svih kanun-nama za turski tekst i prevod.

Člнови kolektiva koji su učestvovali u obradi pojedinih tekstova očigledno su se trudili da savijesno obave svoj dio posla i da tako olakšaju onima koji ne vladaju turskim jezikom bolje razumijevanje i lakšu upotrebu objavljenih dokumenata. Stoga svakog onog koji se bavi izučavanjem ovog perioda naše istorije iskreno raduje ovaj poduhvat, kao što ga isto tako ispunjava nestrpljenje u očekivanju novih izdanja ove vrste.

Ocjenjujući ovaj poduhvat kao značajan događaj za našu nauku, mislimo da treba ukazati i na izvjesne nedostatke i propuste, čije bi otklanjanje u slijedećim serijama poboljšalo kvalitet sličnih izdanja.

Prije svega nešto općenito o izdavanju zakonskih spomenika. Zamisao redakcije da izda samo one zakonske spomenike koji se najneposrednije tiču naših zemalja (sandžačke kanun-name) je po našem mišljenju, uska i naučno neopravdana. Za našu istori-

sku nauku su od iste važnosti i neke opšte kanun-name (posebno Mehmedova i Sulejmanova), jer se u njima pored opštih odredaba, koje se odnose na širi krug zemalja obuhvaćenih timarskim sistemom, nalaze katkada i odredbe, koje se isključivo odnose na neke naše krajeve (na pr. u Sulejmanovoj kanun-nami postoje propisi o naplaćivanju skladišne takse u Smederevu, prevoznoj taksi preko rijeke Morave, Drine i Ibra i propisi o trošarini koja se naplaćuje na trgu u Rudniku). Kritička izdanja i ovih kanun-nama povećala bi vrijednost ove serije (zakonski spomenici), tim više što one nisu kod nas ranije u cijelosti (Sulejmanova je objavljiva na samo u prevodu) ili uopšte (Mehmedova) obrađivane.

Kod prvog izdanja kanun-nama učinjen je ozbiljan propust što u uvodu nije dat, barem kratak, osvrt na prirodu, mjesto i značaj kanun-nama u strukturi turskih istoriskih izvora. Prevod kanun-nama je neujednačen što također predstavlja ozbiljnu manu. Ovaj nedostatak trebalo je svakako izbjeći. To se je moglo lako učiniti, bilo zajedničkim naporima jedne redakcije (koja se ovdje ne osjeća!), ili povjeravanjem ovog posla jednom redaktoru, čiji jezik i stil najpreciznije odražava pravi smisao turskog teksta. Najzad, pitanje objašnjenja pojedinih pojmova i ustanova trebalo bi rješavati na drugi, podesniji način. Prije svega ne vidimo potrebe da se u jednoj zbirci dokumenata na dva mjesta u istoj svesci objašnjavaju isti pojmovi, pa makar autori imali i različita mišljenja. S druge strane, postavlja se pitanje da li je uopšte potrebno kod objavljivanja izvora objašnjavati one pojmove, čija obrada spada na drugo mjesto. Ako bi usvojili mišljenje da je to ipak potrebno (možda stoga što su neke ustanove malo poznate široj javnosti) onda bi objašnjenje pojmova, usklađeno kao i sam tekst, bolje bilo

izložiti na kraju knjige, a ne ispod teksta izvora, zbog manjeg ponavljanja, otpalo suviše opterećavanje teksta, bile sužene nesuglasice u objašnjenjima i svele na manju mjeru eventualne netačnosti i nepreciznosti.

A. Sućeska

Kanuni i Kanun-name — Serija I — sv. 1 — Sarajevo — 1957

Ovom sveskom Orijentalni institut je započeo sa izdavanjem zbirke »Monumenta turcica itd.« To svakako predstavlja važan korak u radu na izdavanju izvora za istoriju naših naroda. Ma da nisam istoričar, ja sam pregledao ovu zbirku i čini mi se da neće biti na odmet ako ukažem na neke njezine nedostatke.

Prije svega sam zapazio da, pored onih koje su na str. 211 ispravljene, ima još dosta štamparskih pogrešaka koje je u radu ove vrste svakako trebalo izbjeći. Osim toga svi zakonski tekstovi nisu kako treba kritički obrađeni, a žaliti je da u zbirci nije proveden ujednačen način objavljivanja, kako to redakcija pri kraju predgovora sama priznaje. Tome još treba dodati da negdje te negdje ima netačno prevedenih mjesta na koja ću ja ovdje ukazati u želji da se ove pogreške u slijedećim sveskama ne bi ponovile.

Str. 15—red 6 odozgo, riječi: بو ذکر

mjesto »ovo pomenuto selo je rudnik srebra«. — trebalo je prevesti »Ovo kao i pomenuto (selo) je rudnik srebra«.

Ista str. — red 8 odozgo, riječi: خالص

mjesto »i pošto se dobije srebro« — trebalo je prevesti »i pošto se dobije čisto srebro«.

Str. 16 — red 7 i 8 odozdo, riječ اگریز prevedena je na str. 17 »agriz« i na str. 46 također »agriz«. Ista riječ je na str.

81 — red 2 odozgo napisana اگریز i na

str. 91 — red 14 odozgo prevedena »tkanina (bez)«. Taj prevod je na istoj strani u bilješci 13a popraćen ovim riječima: »U tekstu bosanske kanun-name od 1530 god. na ovom mjestu je napisano

اكريز, a u ovoj kanun-nami اكريز. Možda je prepisivač ovdje izostavio jednu tačku te je mjesto »igriz« napi-

sao »eger-bez«. Riječ اكريز sa str. 112 — red 7 odozgo prevedena je na str. 121 »agriz«. Na str. 132 — red 3 odozgo na-

pisano je اكريز i na str. 138 prevedeno »bez«. Konačno na str. 145 — red 4 odo-

zgo kod riječi اكريز stavljena je pod br. 50 duga bilješka u kojoj se na koncu kaže: »Na ovu riječ napisanu u obli-

ku اكريز nailazimo i u drugim kanun-namama. Po mom mišljenju to će biti »igris« ili »igriz« u značenju seoske odjeće (gunja ili kabanice), a »igris kebesi« značilo bi prema tome sukno za tu odjeću. Želim napomenuti da Zenker

ovu riječ piše u obliku (اكرس), a tumači je ovako: espèce d'habit de paysan (ein Kleidungsstück welches die Bauern tragen). »Ja sam pak mišljenja da ova riječ, pisala se اكريز ili اكريز

ili اكرس znači »domaće sukno«.

Na istoj strani — red 7 odozgo riječi

مدنچي اولميان كمنتر prevedene su na str. 17 — red 14 i 15 odozdo »Ali neka lica koja nisu rudari«, a treba prevesti »Lica koja nisu rudari«.

Na istoj strani — red 1 i 2 odozdo riječi كركسه شهر لو اولسون و كركسه

پرشادان اولسون pripadaju prethodnoj rečenici tako da ona u prevodu na str. 18 — red 5 i 6 odozgo treba da glasi: »Kada (neko) kupi svinjeću sušenicu i kada treba da je odnese u neko drugo mjesto van grada, uzima se jedna akča, bilo od građanina bilo od (neko) sva-

na«. Iza toga slijede rečenice و اون بردا

دان بر بوردان الورد »Od 10 jaja uzima se jedno jaje«.

Na str. 17 — red 1 odozgo riječi اوج صبان دمورندن prevedene su na str. 18 — red 9 odozgo »Od 3 ralična gvožđa«, a treba »Od tri raonika«.

Na istoj strani — red 7 odozgo riječi پاپوچي prevedena je na str. 18 — red 3 odozdo »papučara«, a treba prevesti »obučara«.

Na str. 22 — red 7 odozgo riječi جزى

بهانه ايله prevedene su na str. 27 — red 9 odozgo »zbog neznatne krivice«, a treba da stoji »zbog neznatna razloga«.

Na str. 24 — red 11 i 13 odozgo kao i red 1 odozdo, a zatim na str. 25 — red 9 odozgo i str. 26 — red 2 odozgo riječi

محکم سیاست odnosno سیاست prevedene su na odgovarajućim mjestima nekad »nek se kazne tjelesnom kaznom«, a nekad »teškom tjelesnom kaznom« pa bi ta mjesta u prevodu trebalo ujednačiti tako da se ondje gdje stoji سیاست preveđe »neka se kazni tjelesnom kaznom«, a gdje stoji محکم

سیاست da se preveđe »neka se strogo kazne tjelesnom kaznom«.

Na str. 36 — red 5 i 6 odozgo rečenica koja glasi: وشول جرمکه قانون نامه ده نه الناجنى

تبعين اولمشدر زياده النيه prevedena je na str. 42 — red 6 odozdo »A od one globe, za koju je u kanun-nami određeno da se nešto uzima, više neka se ne uzima«. Jasnije je bi bilo kad bi se prevelo: »A na ime one globe za koju je u kanun-nami određeno što će se uzeti, neka se ne uzima više«.

Na str. 42 u bilješci pod 16 stoji: »Hadd (ar.) je batinjanje iznad osamdeset udaraca, a tazir (ar.) je manje batinjanje ispod osamdeset udaraca«. To bi trebalo da glasi: »Hadd je batinjanje od osamdeset ili stotinu udaraca, a ta-

zir batinanje ispod osamdeset udaraca.« Delikti sa koje je propisno ovo batinanje u zakonu su taksativno navedeni.

Na str. 36 — red 5 odozdo rečenica **بديت اولنيه** prevedena je na str. 43 — red 6 i 7 odozdo »Novotarija neka se ne obnavlja«, a treba prevesti: »Novotarija neka se ne uvodi.«

Na str. 39 — red 5 odozgo riječi **ساده** prevedene su na str. 45 — red 12 odozgo sa »maslo«, a treba da stoji »mlado maslo« ili »maslac« (Butter) kao što su te riječi, koje se nalaze i na str. 62 — red 10 odozdo, na str. 67 — red 17 odozgo prevedene. Isti izrazi koji se nalaze na str. 80 — red 5 odozgo netačno su na str. 90 — red 11 odozdo prevedeni riječima »čisto maslo«.

Na istoj strani — red 9 i 10 odozgo rečenica koja glasi: **تکنه ایله بازار کونی** prevedena je na str. 45 — red 20 i 21 odozgo: »Od soli koja se kablom na pazarni dan prodaje uzima se četiri akče«. Tu je pod br. 37 stavljena ova bilješka: »Tekne = kabao, korito; ovdje specijalna drvena posuda za so«. U sličnoj rečenici na str. 40 — red 11 odozgo riječ **تکنه** ponovo je na str. 46 — red 13 odozgo prevedena »kablom«. Ista riječ na str. 80 — red 9 odozgo, 81 — red 7 odozgo, 111 — red 4 odozdo i 131 — red 9 odozdo prevedena je na str. 90 — red 4 odozdo, 91 — red 18 odozdo, 121 — red 4 odozgo i 138 — red 3 odozdo »čabrom«. Tu se međutim radi o običnom manjem drvenom koritu (obično johovom ili bukovom) u kome se sve do prvog svjetskog rata prodavala i ovdje u Sarajevu mineralna so u krupnijim komadima ili samljevena pomoću ručnog žrvnja. Ta se so u narodu zvala »velika so«, »cjelica«, »grušak« ili »karašlaška so«. Više je tražena od tuzlanske, jer je bila slanija i po narodnom

mišljenju zdravija pa se stoga miješala u mnoge narodne lijekove.

Str. 40 — red 5 odozgo riječi **صغردر** prevedene su na str. 46 — red 4 odozgo »Od volovske kože«, a treba da stoji »od goveđe kože«.

Na str. 49 — red 3 i 4 odozgo u rečenici **و بوللرده اولور اولماز کیمسینک النده** mislim da bi riječ trebalo čitati **کمسینک** pa bi otpala cijela bilješka pod 7 na istoj strani, a prevod te rečenice na str. 54 — red 1 i 2 odozdo koji glasi »A na putevima u rukama bilo koga od tih neka ne ostavljaju oružje« glasiće: »I neka se ne dozvoli da se na putevima bilo u čijim rukama nađe oružje«.

Na istoj strani — red 2 i 3 odozdo u rečenici **م و بوغداي و غیري صالحون ایدوب** riječ **صالحون** treba ispraviti u **صالفون**, a prevod te rečenice će biti »Neka ne stavljaju kao namet i neka ne uzimaju drvo, piću, žito i ostalo«.

Na str. 52 — red 7 odozgo riječima **رنجیده اتمیه** dato je u prevodu na str. 57 — red 7 odozdo »Neka niko ne ugnjetava« prejakno značenje i trebalo bi reći »Neka niko ne uznemiruje«.

Na str. 53 — red 4 odozdo rečenica **برلرومز مشاعدر** prevedena je na str. 58 — red 11 i 12 odozdo netačno »Naša je zemlja ūzmiješana«, jer je općenito

dobro poznat zakonski izraz **جزء مشاع** u značenju »fizički neodvojen tj. idealni dio, pa prema tome gornje riječi znače: »Naša je zemlja nerazdijeljena.«

Ista strana — red 2 i 3 odozdo u rečenici koja počima riječima **و بر طاغ که** itd. riječi **و مین سنورلی دخی اولورسه** prevedene su na str. 58 — red 9 odozdo »a ona šta više imaju određene grani-

ce«: Tačniji bi prevod bio kad bi se reklo »i ako ona (sela) imaju određene granice«.

Ista strana — red 1 odozdo rečenica قره طاغ کمسنتک دکلدرا حياء موت ايدنکدر prevedena je na str. 58 — red 7 odozdo: »Gora nije ničija. Ona je onog ko oživi pusto mjesto«. Trebalo je prevesti: »Gora nije ničija. Ona pripada onome ko takvo pusto mjesto osposobi za zemljoradnju«.

Na istoj strani pod 40. stoji ova bilješka: »U rukopisu احياء مات. Mislim da treba konstrukcija da glasi kako sam gore naveo, a da je u rukopisu (i nekim dokumentima) nastalo pod uticajem mistike (oživljavanje mrtvih, strášni sud)«. Ovdje treba konstatovati da

arapski glagol مات kako god znači »umrijeti« isto tako, kad je riječ o zemlji, može značiti »pust ili neobrađen biti«. Prema tome pridjev ميت znači i »mrtav« i »pust« ili »neobrađen«.

Množina tog pridjeva je اموات »mrtvaci« ili »pusta« ili »neobrađena područja«. Sasvim mirno bi, dakle, ovdje mogle stajati riječi احياء i اموات kao i احياء

اموات, dok احياء مات ne može nikako biti tačno, stog ašto مات znači smrt. Konačno oživljavanje mrtvih nije uticaj mistike, nego je to jedna od osnovnih dogmi islamske vjere.

Str. 60 — red 10 odozgo rečenicu أما رشوتن الرب مخفی دستور ویرب کوندرمکدر koja je na str. 65 — red 15 i 16 odozgo prevedena: »Samo neka se čuvaju toga da ih šalju i da im izdaju dozvolu potajno primivši mito« trebalo je prevesti: »Ali neka se čuvaju da, primivši mito, potajno izdaju za to dozvolu i da ih puste da (pomenuto) otpremaju«.

Str. 62 — red 6 odozgo rečenicu حایا ذکر اولان وارشلرده ساکن اولان طایفه کفره افلاق اولوب koja je na str. 67 — red 5 i 6 odozgo prevedena: »Red nevjernika koji sada stanuju u pomenutim varošima postali su vlasni itd.« trebalo je prevesti: »Skupina koja sada stanuje u varošima jesu vlasni hrišćani itd.«

Na str. 63 — red 9 odozdo riječi زيت prevedene su na strani 68 — red 13 odozgo »vlastito maslinovo ulje«. S obzirom da se ovdje radi o zakonskoj preciznosti trebalo je prevesti: »Maslinovo ulje« kao što je isti izraz, koji se nalazi na str. 112 — red 5 odozgo i na strani 121 — red 16 odozgo preveden. Da je zakonodavac mislio »vlastito maslinovo ulje«, onda bi stajalo: کندوزیت یاغین.

Na istoj strani — red 7 odozdo riječ درهم prevedena je na strani 68 — red 18 odozgo, valjda pogreškom slagara, sa »gram« mjesto »dram«, jer dram (dirhem), kako je poznato, iznosi 3,12 gr.

Str. 71 — red 1 odozgo riječ القراء kad je na str. 83 — red 7 odozgo preveden »sela«, treba da bude napisano: القرى.

Na istoj strani — red 4 odozgo riječ اللواء koja je na str. 83 — red 11 odozgo prevedena »za sandžak« treba da se napiše: اللواء.

Ista strana — red 7 odozgo riječi بانور prevedene su na strani 83 — red 16 i 17 odozgo »najsajnijim pobjedama« mjesto »najsajnijom pobjedom«. Mislim da bi ovo mjesto trebalo da glasi بانوار الفتوح pa bi prevod bio »pobjedama koje blistaju kao svjetlo«.

Na istoj strani — red 8 odozgo stoje riječi الخف خلیة رب الاحد i prevdene

su na str. 83 — red 14 i 15 odozdo »naj-nemoćnijeg halife jedinog boga«. To mjesto treba da glasi **انحف خليفة الرب الاحد** što bi u prevodu značilo »najslabijeg stvora jedinog gospodara«.

Ista strana — red 8 odozdo riječi

بريد محروسه prevedene su na str. 83 — red 10 odozdo »budno čuванom Sarajevu«, a pravo je »bogomzaštićenom Sarajevu«.

Na istoj strani — red 5 odozdo riječ

مخلوط prevedena je na str. 83 — red 2 i 3 odozdo »miješanog«, mjesto »mješavine« ili »suražice« kao što je na drugim mjestima u ovoj zbirci prevedeno.

U istom redu riječi **برر آنچه زياده** prevedene su »po jednu akću« mjesto »po jednu akću više«, jer je riječ »više« potrebna ovdje kao i u prethodnoj rečenici.

Str. 72 — red 8 odozgo riječ **عافل** prevedena je na str. 84 — red 15 odozgo »pametnom«. U zakonskom tekstu tu riječ treba prevesti »duševno normalnom«.

Str. 73 — red 2 odozgo rečenica **شهره نك** **مدرسه يدبير آنچه قيمت قونلوب** valjda omaškom slagara, nije na str. 84 — red 8 odozdo uopće prevedena.

Ista strana — red 4 odozgo rečenica:

تخمين ايله تعيين اولنان دوندن باغ زياده اوليجق اول زياده اولان باهك **مقداری قدر رسم دونم النور** prevedena je na str. 84 — red 4, 5 i 6 odozdo kako slijedi:

»Ako vinograd ima više dunuma nego što je otprilike određeno, uzeće se pristojba po dunumu (resm-i dönüm), koliko bude iznosio taj veći vinograd«. Tačan bi prevod bio ovako:

»Kada vinograd, čija se veličina određuje otprilike, bude veći od dunuma, od toga vinograda, koji je veći (od du-

numa), uzima se pristojba (resm-i dönüm) prema njegovoj veličini«.

Na istoj strani — red 3 odozdo riječi

مسلم اوزرنه omaškom su na str. 85 — red 6 odozdo prevedene »na nemuslimane« mjesto »na muslimane«.

Str. 74 — pasus prvi koji glasi:

بعض محله باشته نك ربع و سدس حصه سيدرديو يازلش چفتك و زمينده چفت ونم چفت يازلدوغى في الحقيقه یرك مقدارنه حمل اولنوب باشته نك

ربع و سدس حصه سی الدوغنه اشمال و برلیه preveden je na str. 86 — pasus prvi ovako: »To što je »çift« i »nim çift« upisan na čifluku i površini, koji su na nekim mjestima upisani navodno kao četvrtina i šestina baštine, ima se stvarno odnositi na količinu zemlje. Neka se ne smatra da je to četvrtina i šestina baštine«. Međutim prevod treba da glasi: »Činjenica da su na čiflucima i zemljištima koja su ubilježena kao četvrtina i šestina baštine upisani çift i polučift, u stvari se odnosi na količinu zemlje pa neka se ne pretpostavlja da se tu radi o četvrtini ili šestini baštine.«

Strana 75 — red 3 i 4 odozdo tekst koji glasi:

بر كمسنه كندو سفرده اولنله موجود اوليسوب يا حجتی حاضر اولماق ايله

preveden je na str. 87 — pasus 4 kako slijedi:

»Ako neko bude na putu i ne bude prisutan, ili mu dokazna isprava ne bude pri ruci...«

Prevod bi po mom mišljenju trebao da glasi:

»Ako neko lično ne bude prisutan stoga što se nalazi na vojnom pohodu ili njegova isprava ne bude pristupačna...«

Strana 76 — red 5 i 6 odozdo rečenica:

دفترده مجرد يازلش ربعت اولی اوليجق يكری ایکی آنچه بناك رسمن ويرر

prevedena je na strani 88 — red 4 i 5
odozgo ovako:

»Ako rajetin upisan u defteru kao
»müccered« bude oženjen, daće na ime
pristojbe »bennak« 22 akče«.

Ispravan prevod ovog mjesta bio bi:

»Kada se rajetin kaji je u defteru
zapisan kao neoženjen, oženi, davaće na
ime »bennak« pristojbe 22 akče«.

Strana 79 — red 5 odozgo tekst koji
glasi

بر باشته ایکی قریده یازسه طوپراق سپاهیسنه
حکم اوله

preveden je na str. 90 — red 7 i 8 odozgo.

»Ako jedna baština bude upisana u
dva sela, neka se dosudi spahiji te ze-
mlje (toprak sipahisi)«. Mislim da bi
jasnije bilo kad bi se reklo »neka se
dosudi područnom spahiji«.

Strana 80 — red 5 i 6 odozgo reče-
nica:

و حنا یوکندن دردر اقیچه و بزریوکندن ایکی
اقچه النور

tj. »Od tovara kine uzima se četiri akče,
a od tovara lanenog sjemena dvije ak-
če« — nije uopće na strani 90 preve-
dena.

Na istoj strani u retku 4 odozda ne-
ma teksta kome bi odgovarao prevod na
str. 91 — red 5 odozgo »od jednih kola
greda (direk) 1 akča«.

Na strani 81 — red 3 odozgo riječ
موتاب prevedena je na str. 91 — red
15 odozgo »od kozije dlake«, a bolje je
prevesti »od kostrijeti«.

Strana 82 — red 10, 11 i 12 odozgo
tekst koji glasi:

ما دامکن¹ قزلی اول اصل برله طالبه اولوب بی
غرض مسلمانلر تقدیر ایلدیکلری طوبیه² ویره لر
اخره ویرلیوب انلره ویره لر

preveden je na str. 92 — red 14 odozgo
i dalje ovako:

¹ Treba da stoji ما دامکه

² Ispravno je طوبی

»Sve dok njegove kćeri budu tražile
te zemlje i budu davale tapijsku pri-
stojbu, koju odrede nepristrani musli-
mani, drugim neka se ne daje, neka
dadu njima«. Držim da bi ispravnije
bilo prevesti:

»Sve dok njegove kćeri budu tražile
upravo te zemlje i dadu tapijsku pri-
stojbu, koju odrede nepristrasni musli-
mani, drugim neka se ne daje, neka se
dade njima«.

Na strani 159 — red 5 i 6 odozdo re-
čenica:

رسولمری مقابله سنده جزیه جمعنه .ماونت ایدب
و چرنه ملحه سنه قره طاغ رعایاسیله بیله وارب
خدمت ایدرلر

prevedena je na strani 162 — posljednja
tri retka ovako:

»Umjesto svojih dažbina oni vrše služ-
bu što pomažu pri skupljanju glavari-
ne (cizye) i što dolaze sa crnogorskom
rajom na Crnojevića solane«. Mislim da
bi tačnije bilo kad bi se prevelo ovako:

»Umjesto svojih dažbina oni pomažu
pri sakupljanju glavarine i sa ostalom
crnogorskom rajom dolaze i služe u
Crnojevića solani«.

Na strani 163 — red 2 turskog teksta
riječi: جرم جنایتی و باد هوامی باندده preve-
dene su na str. 166 — red 14 odozgo »u
poglavljju o globama i baduhavi«. Tač-
nije bi bilo da je rečeno »u pogledu
globa i baduhave« kao što je prevodilac
istu riječ sa str. 166 — red 7 odozgo
preveo na str. 168 — red 7 odozdo.

Na istoj strani red 2 odozdo riječi
اگر عورت بوزنک لك ایلسه prevedene su
na strani 166 — red 1 odozdo »Ako se
žena bavi prostitucijom«. Tačno je, me-
đutim, prevesti »Ako se žena bavi svo-
đenjem«.

Tekst, na istoj strani posljednji red i
na str. 164 — red 1, 2, 3 i 4 odozgo
je preveden na strani 167 — red 1-8
odozgo ovako:

»Ako žena ili djevojka reče nekom čovjeku: »Obljubio si me«, pa čovjek poriče, njihovim riječima kadija neće pokloniti mnogo pažnje, nego neka čovjeka zakune, a ženu i djevojku neka kazni batinanjem i neka uzme za dvije batine globe po jednu akču. Ako čovjek kaže ženi ili djevojci: »Obljubio sam te«, a žena ili djevojka poriče, ženu ili djevojku neka sudija zakune, a čovjeka neka kazni batinanjem i neka uzme za dvije batine jednu akču globe«. Mislim da bi bilo jasnije prevesti ovako:

»Ako žena ili djevojka reče nekom čovjeku: »Obljubio si me«, pa čovjek poriče, njihovim riječima se neće pokloniti mnogo pažnje, nego će kadija čovjeka zakleti (pa ako se on na to zakune) ženu ili djevojku će kazniti batinanjem i uzeće im za svake dvije batine po jednu akču globe. Ako čovjek kaže ženi ili djevojci: »Obljubio sam te«, a žena ili djevojka poriče, kadija će ih zakleti (pa ako se one zakunu) čovjeka će kazniti batinanjem i uzeće mu za svake dvije batine po jednu akču globe«.

Na strani 165 — red 8 i 9 odozgo rečenica:

اگر بر کسه بر کسه نک کوزن یادش چقرسه
فصله قصاص اولنسه

prevedena je na strani 168 — red 5 i 6 odozgo ovako:

»Ako neko nečije oko ili zub izbije, a namerno ne bude izvršen «kisas» itd.«. Smatram da bi trebalo prevesti: »Ako neko nekome izbije oko ili zub i to namjerno i «kisas» ne bude izvršen itd.«.

Na strani 165 prva četiri retka drugog pasusa turskog teksta glase ovako:

اگر بر کسنه پیانده صغیر یا یوند یا قیون بولسه
فقرتسه بای اولورسه که (الت بوز اچچه کوچی
بقرسه) جرم اون بیش اچچه وسط الحال ایسه اون
اچچه فقیر الحال ایسه بیش اچچه اله اکر

قغردب صاحی بولنسه قاضی یسه ویره لر قاضی
صاقلنه قغرتدو [قد] ن صکره ضایع اولورسه جرم یوق
Prevodilac je to mjesto na str. 162 pasus drugi preveo ovako:

»Ako neko nađe izgubljenog vola, konja ili ovcu, pa ne javi, ako bude bogat da mu imanje iznosi šest stotina akči, neka se uzme 15 akči globe, ako je srednjeg stanja, deset akči, ako je siromašnog stanja, pet akči. Ako se javi pa se ne nađe gospodar neka se preda kadiji da kadija sačuva. Ako se izgubi, kada javi, nema kazne«. Mislim da bi tačniji bio slijedeći prevod:

»Ako neko nađe izgubljenog vola, konja ili ovcu pa to ne objavi, ako bude bogat da mu imanje iznosi šest stotina akči, nek se uzme petnaest akči globe, ako je srednjeg stanja — deset akči, ako je siromašnog stanja — pet akči. Ako objavi, pa se ne nađe gospodar, neka se preda kadiji da kadija sačuva. Ako nakon objavljivanja (životinja) uquine, nema krivice«.

Na strani 174 posljednji pasus i na strani 175 — pasus 1, 2 i 3 turski tekst

و شول باشتنه لکه باشتنه دن ایرلوب بر
مقدار برلری مرور ایامله آخره نفل اتمکله ثلث و
یاربع حصه قالب باشتنه له قابل اولیه انوک کبلر
دفتر عتیقه خالی قید اولنوب و هرکم تمام رسله
طالب اولورسه النوب اکا ویره لکه مکر اولدخی اسلوب
مذکور اوزره قبول ایلیه انوک کبلردن تمام اوتوز
اوج اچچه خزیه النوب بروجه تخمین سنجاق بکنه
بش بیک اچچه حاصل قید اولنمش

نواحی مزبوره مجدداً تحریر اولندقدده ذکر
اولنان خالی باشتنه لردن اثر بلورمیوب تصرف اولنیزیر
اولیوب بلکی زرات برلری قلت اوزره اولماغن نیجه
رعایا اطراف مالکه پراکنده اولورمش اول سبیدن
زیاده یه یازلق فرمان اولنماغن ولایت رعایانیک کندو
رضالریله اسلوب سابق اوزره عوارض دیوانیه و

تكاليف عرفیه دن معارف اولوب هرخانه و حالیا
باشته قید اولنان برلر خزانه عامره ایچون اوتوز
اوج اقیچه خراج و جزیه جمعنه وران قوللره ایکی
اچیچه و سنیاق بکنه اسپنج مقابله سنده اون اچیچه و
عشر مقابله سنده اون اچیچه و بدل خردوات داخی
اون اچیچه و یرمک اوزره قید اولنوب و ذکر اولنان
خاصه لر و طالیانلر و کچیدلر و مناسترلور رسم قشلاق
و جزم و جنایت قراء نواحیء مزبوره سنجاق بکنه
جمله یوز اوتوز بیک اچیقلق اوزره خاص تعیین
اولنوب وجه مشروح اوزره دفتر جدیده قید اولنمشدر
و جزیه جمعنه وران قوللره معاونت ایدوب
و چرنه مملحه سنه نواحیء مزبوره رعایای و اروب
اداء خدمت ایلك ایچون رعایای سوروب و برلورینه
خدمته تعیین ایلمک ایچون دفتر عتیقده بعض قراده
اوتوز اتی نفر مسلم قید اولنوب حالیا خدمتاری لازم
و مهم اولماغن دفتر جدیده کما کان اوتوز اتی نفر
قید اولندی

je preveden na str. 176 počevši od 3 pa-
susa i njegov nastavak na str. 177 ovako:

»A one baštine koje su od baštine odi-
jeljene, pa je u ranija vremena jedna
količina zemljišta prenesena na drugog,
te ostane treći ili četvrti dio, pa se ne
mogu primiti kao pojam baštine, takve
su uvedene u starom defteru kao »pra-
zne«. A ako ih bilo ko traži uz punu
dažbinu, oduzimane su, pa sa njemu (tj.
tražiocu) davane osim ako on (tj. posjed-
nik) također na isti način ne primi oba-
vezu. Od takvih baština se uzimala džiz-
ja punih trideset i tri akče, a za san-
džakbega je približnom procjenom zave-
đeno kao prihod pet hiljada akči.

Kada se sada spomenute nahije po-
novno popisuju, od spomenutih praznih
baština nema ni traga i nema zemlje
koja nije u posjedu. Šta više, kako ima-
ju malo obradive zemlje, mnogo raje se
razasulo po okólnim krajevima. Kako
je zapovijedeno da se piše više, zapi-

sano je da budu pristankom same raje
toga vilajeta slobodni od divanskih na-
meta i nešerijatskih tereta kao i ranije
i da daju od svake kuće i od zemlje
koja je sada zapisana kao baština tri-
deset i tri akče za carsku blagajnu kao
harač, dvije akče carskim slugama koji
dolaze da kupe harač, a sandžakbegu u
ime ispendže deset akči, uime ušura
deset akči i umjesto sitnica (hurdevat)
takođe deset akči. (To) i (prihodi od)
hasa, mlinova, brodova, manastira, po-
reza za zimovanje stoke i глоба od sela
spomenutih nahija je određeno kao has
sandžakbegu u ukupnom iznosu od sto
trideset hiljada akči, pa je tako u novi
carski defter zavedeno.

Pošto je zavedeno u stari defter da
u nekim selima trideset i tri osobe kao
muselemi pružaju pomoć slugama koji
dolaze da kupe džizju, da gone raju
spomenutih nahija da bi dolazila na
Crnojevićeve solane i da bi vršila služ-
bu, i da budu imenovani radi službe u
svojim mjestima, a kako je sada njaho-
va služba potrebna i važna, u novi car-
ski defter uvedeno je trideset i šest lju-
di kao što je bilo i ranije.

Mislim da bi prevod gornjeg teksta
trebao glasiti ovako:

»A takve baštine kod kojih je tokom
vremena izvjesna količina zemlje iz-
dvajanjem iz baštine prešla u ruke dru-
gog lica pa od njih ostalo jedna trećina
ili jedna četvrtina i nisu se mogle sma-
trati baštinama, zabilježene su u starom
defteru kao prazne, i ko god ih zatraži
uz punu pristojbu (dozvoljeno je) da se
uzmu i njemu dađu osim ako ih onaj
(tj. ono drugo lice) primi pod spomenu-
tim uslovima. Od takvih zemalja uzi-
malo se 33 akče džizje i približnom pro-
cjenom kao prihod sandžakbegu zabi-
lježeno je 5.000 akči.

Sada, kad su ponovo popisivane spo-
menute nahije, nije se naišlo ni na trag
praznih baština, nije bilo zemalja koje
nisu obrađivane, nego naprotiv zbog
toga što je bilo malo obrađivih zemalja,

raja se razasula u okolne krajeve. S toga razloga je naređeno da se ubilježi povećanje dažbine i, uz vlastiti pristanak raje, zapisano je tako da pokrajina, kao i prije, bude oslobođena divanskih nameta i nešerijatskih tereta i da svaka kuća i zemlje koje su sada ubilježene kao baštine daju za carsku blagajnu na ime harača 33 akče i 2 akče carskim slugama koje dolaze da kupe džizju, sandžakbegu za ispendžu 10 akči, za ušur 10 akči i kao naknada za sitne prihode 10 akči. Spomenute hase, ribolovišta, prelazi, manastiri, pristojbe za zimovanje stoke, globe i kazne, sela spomenutih nahija određene su sandžakbegu kao has u ukupnom iznosu od 130.000 akči. Tako je u novi defter zavedeno.

Pošto je u starom defteru u nekim selima zabilježeno 36 osoba kao muslimi da bi pomogli carskim slugama koje dolaze da kupe džizju i da bi tjerali raju spomenutih nahija da dolazi na Crnojevića solanu i tamo služi te da (svakom) odrede službu na odgovarajućem mjestu, sada, kako je njihova služba potrebna i važna, u novi defter je, kao i prije, zabilježeno 36 lica.

Na strani 179 — red 4 odozgo riječi

بورچاق prevedena je na str. 180 — red 1 odozdo sa »kukolj«. Ovdje se ova riječ ne može ovako prevesti iz prostog razloga što kukolj ne jede nikakva životinja pa se i ne dogoni na tržište. Riječ znači »grahorica« (lat. *Vicia sativa*, njem. *Futterwicke*).

Na istoj strani red 7 odozdo riječi

قرجه دكبرمندن prevedene su na str. 181 — red 7 odozdo ovako: »Neka se od mlina k a r a c e« (prored prevodioca) i tu je pod brojem 6 data ova bilješka: »U tekstu je upotrebljen izraz قرجه

دكبرمن. Kako iz dostupnih turskih rječnika se ne može saznati kakvu vrst mlina ovaj izraz označava, to smo ga i u prevodu takvog ostavili. Vjerovatno

da se ovdje misli na vjetrenjaču, pa da bukvalni prevod znači mlin na kopnu.

Prevodilac ovdje u svom lutanju pada iz jedne pogreške u drugu. Mjesto da jednostavno kaže da ovaj izraz ne

zna, on identificira riječ قرجه sa

قره i iz toga izvodi vjetrenjaču. Me-

đutim, evo o čemu se radi: قرجه دكبرمن

je »ručni mlin«, jer قرجه znači »nadlaktica«. Ovaj ručni žrvanj se je naime okretao pomoću jednog duljeg drveta koje je bilo pričvršćeno za tavanicu i jednog kraćeg koje je u pravom uglu jednim krajem bilo spojeno za ono dulje (i prema njemu izgledalo kao podlaktica od ruke), a drugim za centar žrvnja, tako da je onaj ko je okretao žrvanj držeći za tu ručku imao jači zamah. U arapskom se ta ručka zove »jedur-rehā«.

Na istoj strani red 6 odozdo riječi

طولاب دكبرمنلرندن prevedene su na str. 181 — red 4 i 5 odozdo »od mlinova na točkove«. Taj izraz, međutim, znači običnu vodenicu, koja se okreće pomoću vode koja udara na vreteno (طولاب).

Na str. 180 — red 10 odozgo riječi

پلامود يبراغی prevedene su na str. 182 — red 8 odozdo sa »hrastova žira«. Tome je na istoj strani pod brojem 8 data ova bilješka:

»Ni ovu složenicu nisam našao u pristupačnim rječnicima. Riječ پلامود

znači »hrastov žir«, a يابراق »list« pa bi prema tome složenica پلامود يبراغی značila »hrastova žira list«, ali kako to nema mnogo (sic) smisla, mislim da bi ova složenica značila »hrastov žir«. Da je prevodilac samo zavirio u »dostupne« i »pristupačne« turske rječnike, odmah

bi se uvjerio da riječ پلامود ne znači samo »hrastov žir«, nego i »hrast« pa

prema tome složenica **پلامود باپراغی** znači »hrastov list«.

Na istoj strani red 5 odozdo turskog teksta rečenicu koja glasi: **حنطه عیاری بر** prevodi-lac je preveo na str. 182 — red 6 odozdo ovako:

»Prava hinta iznosi jedan tovar pšenice, kojeg u tom kraju nazivaju m u z« (prored prevodioca). Trebalo bi međutim prevesti:

»Mjera hinta, koja se u tom kraju zove muz, iznosi jedan tovar pšenice«. Na str. 185 — red 1 i 5 odozgo riječ

سایر nije prevedena.

Na istoj strani u retku 7 odozgo riječ **کوکلدن** mislim da je iskrivljena od **کوکدن** (korjeniči), koji su spomenuti i na str. 178 — red 3 odozdo.

To su eto, po mom mišljenju, najvažnije omaške kod obrade u ovoj zbirci uvrštenih zakonskih tekstova, ali nije isključeno da bi detaljan pregled pronašao i još koju. Svjestan sam na koje su poteškoće udarali prevodioci pri njihovoj obradi i nadati se je da će buduće sveske u svakom pogledu dati bolje rezultate.

Š. Sikirić

NAŠI NOVIJI PREVODI IZ KLASIČNE ARAPSKJE KNJIŽEVNOSTI

Kod nas je lijepa arapska književnost bila slabo poznata sve do početka našeg stoljeća. Samo su bili rijetki pojedinci koji su znali arapski i mogli da čitaju ta djela u originalu, ukoliko su im ona bila pristupačna. Većina čitalaca bila je upućena na razne evropske prevode bolje reći prerade arapskih priča i to uglavnom onih iz poznatog zbornika *Hiljadu i jedna noć*. Ove priče poznate su u Evropi od početka XVIII stoljeća, prije nego što su izdate u originalu. Prvi prevodi iz ovog zbornika pojavili su se 1704 g. kada je u Parizu izdata jedna zbirka tih priča u slobodnom prevodu čuvenog francuskog orijentaliste A. Gallanda (1646—1715). Preko tih Galanovih francuskih prevoda ovih priča one su stekle veliku popularnost u Evropi, pa su iz toga suviše slobodnog prevoda prevedene na mnoge druge evropske jezike. Pri tome su one pretrpile mnoge izmjene i odstupanja od originala. Javljale su se mnoge imitacije pa čak i falsifikati tih priča. To na prvom mjestu vrijedi za njemačkog pisca bajki i »arapskih priča« Haufa. Neke apokrifne arapske priče ušle su u našu književnost već početkom XIX stoljeća. Naime, godine 1808 pojavila se

u Budimu knjiga »*Palmovo listvje vostočne povesti*«, koje je s njemačkog preveo Jovan Živković, profesor Karlovačke gimnazije.

Kasnije su se pojavila razna izdanja arapskih priča iz Hiljadu i jedne noći, ali uvijek rađena prema njemačkom ili francuskom prevodu. Tek početkom našeg stoljeća počeli su kod nas da prevode Hiljadu i jednu noć s arapskog originala Osman Nuri Hadžić i Fehim Spaho i da je izdaju u mjesečniku Beharu (Godište II-VII). Kasnije su ti prevodi objavljeni u posebnim sveskama, odnosno u četiri knjige. Oni obuhvataju u svemu 96 noći. To su bili prvi naši prevodi klasične arapske književnosti prevedene s arapskog originala.

U posljednjih deset godina pojavilo se kod nas nekoliko prevoda arapske književnosti sa originala i to opet najviše iz čuvenog zbornika Hiljadu i jedna noć. Ta izdanja znatno obogaćuju našu savremenu prevodnu književnost i zaslužuju detaljan prikaz, analizu i ocjenu. Mi ćemo se ovdje ograničiti samo na to da ih registrujemo, držeći se uglavnom hronološkog reda kojim su se javljale.

TISUĆU I JEDNA NOĆ. Preveo s arapskog Alija Bejtić. Izdanje »Novo Pokolenje« (Mladost), Zagreb, 1951.

To je kod nas prvi izbor iz navedenog zbornika klasične arapske književnosti preveden sa originala. Izbor je, kako se kaže u predgovoru, namijenjen široj čitalačkoj publici, a posebno srednjoškolskoj omladini. No pored toga prevodilac nije odstupao od originala nego ga vjerno prevodio i nastojao da mu da odgovarajući jezični oblik i sačuva umjetničku formu služeći se jezikom naših narodnih pripovjedaka. Taj napor prevodioca ne samo da nije bio uzaludan nego se pokazao kao sasvim pravilan postupak, a mogao se s uspjehom ostvariti ne samo dobrim poznavanjem jezika originala, nego i jezika naših narodnih priča.

Na kraju knjige nalazi se opširniji tumač orijentalnih riječi i pojmova koji odlično pomaže razumijevanju sredine i kulture u kojoj su ove priče nastale.

1001 NOĆ. Izdavačko preduzeće NRS »Dečja knjiga« uvrstilo je u svoju dječju Biblioteku Kolibri mnoge priče iz Hiljadu i jedne noći. Ove priče u Biblioteci Kolibri izašle su u osam malih knjiga džepnog formata sa po 4 do 5 tabaka pod općim naslovom »1001 noć« i posebnim naslovima svake sveske ovim redom:

ŠEHERZADA I DRUGE BAJKE IZ 1001 NOĆI. BK, knj. 5, Kolo II, knj. 1, 1953, str. 83. Ova knjiga sadrži sledeće priče: Šeherzada, Trgovac i duh, Ribar i duh, Vezir Nurudin i njegov brat Šemsudin i Grbavčeva pustolovina.

SINDABAD MOREPLOVAC, ALI ŠAR I LEPA ZUMRUTA. Bajke iz 1001 noći. BK, knj. 6, Kolo II, knj. 2, 1953, str. 92. Ona sadrži priče o sedam putovanja Sindbada Moreplovcu, i još jednu priču istaknutu u naslovu.

ČAROBNI KONJ. HASAN ZLATAR. Bajke iz 1001 noći. BK, knj. 7, Kolo II, knj. 3, 1953, str. 82.

ALI BABA I ČETRDESET RAZBOJNIKA I DRUGE BAJKE iz 1001 noći. BK, knj. 8, Kolo II, knj. 4, 1953, str. 77. Ova sveska sadrži sledeće bajke: Ali Baba i četrdeset razbojnika, Priča o lenjom Abu Muhamedu i Priča o Marufu.

ALADIN I ČAROBNA SVETILJKA. SIROMAŠNI RIBAR I HARUN AL RAŠID. Bajke iz 1001 noći. BK, knj. 21, Kolo VI, 1955, str. 133.

PRIČA O ALIJI IZ KAIRA, PRIČA O HASANU UŽARU, SEJFULMULUK I BEDIATULDŽEMALA. Bajke iz 1001 noći. BK knj. 22, Kolo VI, 1955, str. 99.

ŽENIDBA KRALJA BEDRA BASIMA. DŽEVDER I NJEGOVA BRAĆA. Bajke iz 1001 noći. BK knj. 23, Kolo VI, 1955, str. 92.

PRIČA O ALIHODŽINIM MASLIN-KAMA. ABUKIR I ABUSIR. KRALJEVIĆ AHMED I VILA PERI. BK knj. 24, Kolo VI, 1955, str. 84.

Po samoj namjeni te biblioteke razumljivo je da od onog silnog bogatstva priča u zborniku Hiljadu i jedna noć ovdje dolaze u obzir samo one koje su se mogle uvrstiti u dječju literaturu. Isto tako jasno je samo po sebi da se od jednog takvog izdanja ne može tražiti ni očekivati da bude potpuno vjerno originalu. Tekstove ovih priča preveo je s originala Besim Korkut, izvrstan poznavalac arapskog jezika, a obradu je izvršila Frida Filipović. Sve ove sveske su ukusno opremljene, a ilustrirao ih je Sava Nikolić.

ŠEHERZADA PRIČA. Državno izdavačko preduzeće Svjetlost, Biblioteka Strana književnost. Preveo s arapskog Besim Korkut, Sarajevo, 1955, str. 293.

U ovoj knjizi doneseno je 27 priča iz Hiljadu i jedne noći. Prva i najduža je »Priča o lukavoj Delili, njenoj kćerci Zejnebi, Ahmedu Denefu i Hasanu Šumanu«. Zatim je doneseno još 26 priča i to:

Priča o caru, careviću, sedmorici vezira i robinji

Priča prvog vezira

Prva robinjina priča

Priča drugog vezira

Druga robinjina priča

Priča trećeg vezira

Treća robinjina priča

Priča četvrtog vezira

Četvrta robinjina priča

Priča petog vezira

Peta robinjina priča

Priča šestog vezira

Šesta robinjina priča

Priča sedmog vezira

Priča o Kameruz-Zemanu i njegovoj ljubavnici

Priča o Ibrahimu Ibnul-Hasibu i Džemili, kćeri Ebul-Lejsa, namjesnika Basre

Priča o Harunur-Rešidu i mladiću iz Umana

Priča o Ebul-Hasanu Horasaniji sarafu i Šedžeretud-Duri

Priča o mladom Bagdađaninu i robinji koju je kupio

Priča o Halidu Ibn Abdullahu, El-Kasriju i mladiću kradljivcu

Priča o Damri Ibnul-Mugiri

Priča o Hindi Bintun-Numan

Priča o sultanu Nasiru i trojici valija

Priča o vojniku i Husamud-Dinu, aleksandriskom valiji

Priča o sarafu i lopovu i

Čudna slučajnost

Kako se vidi ovdje su date uglavnom one priče iz Hiljadu i jedne noći koje u nas ranije nisu prevadane s originala. One imaju svu čar i draž ostalih priča toga zbornika. Knjiga je lijepo ilustrovana i uopšte ukusno i solidno opremljena.

ARAPSKJE ŠALJIVE PRIPOVIJETKE I BASNE, Svjetlost, Sarajevo, 1955, Biblioteka »Proljeće«. Izabrao i s arapskog preveo Besim Korkut, ilustrovao Hamid Lukovac. Str. 123.

Ukupno je objavljeno 105 pripovijedaka, koje su pune istočnjačkog duha i humora.

Knjiga je veoma lijepo ilustrovana i ukusno opremljena.

KELILA I DIMNA. Stare indiske pripovijetke. Sarajevo, »Svjetlost«, Strana književnost, 1953. Preveo s arapskog jezika Besim Korkut. Naslovnu stranu, omot i ilustracije izradio Vlado Vojnović. Str. 198.

Kelila i Dimna je ustvari zbirka kraćih i dužih indiskih basni, koje su u Indiji poznate pod imenom **PANČATANTRA**. Ona spada u najpoznatija i najpopularnija djela klasične indiske književnosti.

Zbirka počinje uvodom u kome je prikazan postanak ovih basni u vidu dijaloga između indiskog cara Depšelima i mudraca i filozofa Bejdeba (Pidpaj), koji se smatra tvorcem i piscem ovog čuvenog djela. Pančatantra je napisana u III stoljeću prije n. e. na sanskritskom jeziku. U VI stoljeću n. e. ovo je djelo preveo ljekar Berzevejh na pehlevijski jezik, tadašnji književni jezik stare Persije. Dva stoljeća kasnije preveo je to djelo sa pehlevijskog na arapski jezik poznati arapski književnik Abdullah ibn al-Muqaffa, porijeklom Persijanac i ona se do danas sačuvala samo u toj arapskoj verziji. Pančatantra u arapskoj verziji nosi naslov *Kelila i Dimna* prema imenima dvaju šakala, glavnih junaka najveće pripovjetke »*Lav i vo*«. Pod tim imenom ovo je djelo ušlo u svjetsku literaturu. Ono je odavno prevadano na mnoge jezike (sirijski, grčki, hebrejski, latinski, novo-perziski, mongolski, etiopski, španski, engleski, francuski, njemački, turski, ruski) pa je 1953 godine napokon ušlo i u našu prevodnu literaturu.

Prevod ovog značajnog djela na naš jezik izvršio je Besim Korkut, izvrstan poznavalac toga jezika.

INDISKE BASNE. Državno izdavačko preduzeće »Svjetlost«, Sarajevo, Biblioteka Proljeće, 1957. Izabrao i s arapskog preveo Besim Korkut. Ilustrovao Hamid Lukovac. Str. 93.

Ta zbirka pretstavlja ustvari najljepše basne naprijed prikazane Pančatan- tre, odnosno Kelile i Dimne. Ovo izda- nje tih basni priređeno je za djecu, pa je već stoga jasno da su one date u

izboru i skraćenom obliku i to utoliko što su u ovom izdanju ispuštene sljede- će basne: *Lav, strijelac i šakal; Ilaz, Belaz i Iraht, Pustinjak i gost, i Carev- sin i njegovi drugovi.*

Zbirka počinje uvodom u kome je prikazan postanak ovih basni, zatim je doneseno još deset basni.

Knjiga je lijepo ilustrovana i ukusno opremljena.

B. Nurudinović